

PANORÁMA ANTROPOLOGIE

biologické - sociální - kulturní

Modulové učební texty
pro studenty antropologie
a „příbuzných oborů“

33

Jaroslav Skupnik

**Kultury sexuality:
Západ a ženská obřízka.
Kulturně antropologická
perspektiva**

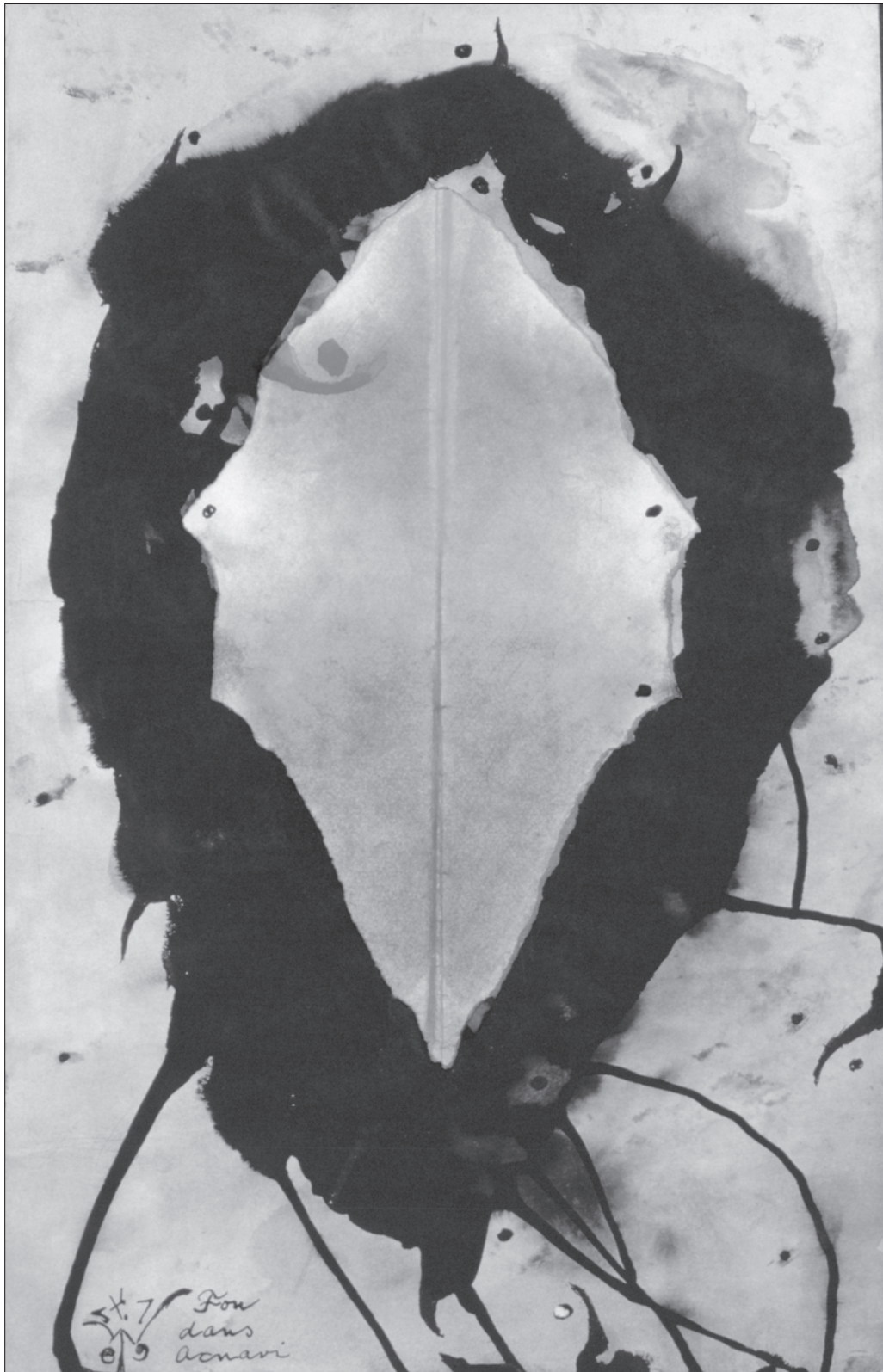
Jaroslav Malina
editor

NADACE UNIVERSITAS
AKADEMICKÉ NAKLADATELSTVÍ CERM
MASARYKOVA UNIVERZITA
BRNO 2007

N A D A C E
UNIVERSITAS

EDICE
SCIENTIA

Ladislav Novák, *Proměny Erotovy I*, cyklus devíti listů pro projekt *Kruh prstenu: Světové dějiny sexuality, erotiky a lásky od počátků do současnosti v reálném životě, krásné literatuře, výtvarném umění a dílech českých malířů a sochařů inspirovaných obsahem této knihy*, 1963–1999, 44,5x32,5 cm.

PANORÁMA ANTROPOLOGIE

biologické - sociální - kulturní

Modulové učební texty
pro studenty antropologie
a „příbuzných oborů“

33

Jaroslav Skupnik

**Kultury sexuality:
Západ a ženská obřízka.
Kulturně antropologická
perspektiva**

Jaroslav Malina
editor

NADACE UNIVERSITAS
AKADEMICKÉ NAKLADATELSTVÍ CERM
MASARYKOVA UNIVERZITA
BRNO 2007

O vydání tohoto svazku se zasloužily laskavou podporou:

Nadace Universitas v Brně

Společnost pro podporu univerzitních aktivit v Brně a Praze

Program na podporu rozvoje a inovace studijních programů na rok 2007:
Inovace výuky předmětů biologicko-socio-kulturní antropologie (MŠMT)

Finální podoba textu této práce vznikla v rámci grantového projektu
Grantové agentury Akademie věd České republiky č. IAA901010701
“Antropologie příbuzenství: příbuzenství, manželství a rodina v kulturně antropologické perspektivě”.

Text © Jaroslav Skupnik, 2007

Editor © Jaroslav Malina, 2007

Obálka, grafická a typografická úprava © Jan Jordán, 2007

Sazba Tomáš Mořkovský, 2007

Ilustrace © Ladislav Novák, 2007

Vydaly Nadace Universitas v Brně, Akademické nakladatelství CERM v Brně, Masarykova univerzita, 2007

Tisk a knihařské zpracování FINAL TISK s. r. o., Olomučany

Pořadové číslo 4612/Př-14/07-17/99

Ilustrace na přebalu: Průměrné obličeje tříleté dívky, dospělé ženy, tříletého chlapce a dospělého muže vytvořené ze snímků obličejů lidí současné české populace metodou Prokrustovy superpozice v programu tpsSuper 1.14 (autor programu F. James Rohlf, 2004).

Tato publikace ani jakákoli její část nesmí být přetiskována, kopírována či jiným způsobem rozšiřována bez výslovného povolení vydavatele.

ISBN 978-80-7204-557-0 (Akademické nakladatelství CERM v Brně)

ISBN 978-80-210-4494-4 (Masarykova univerzita. Brno)

Slovo editora

„V tom kruhu nebes, který spíná kolébku i hrob,
nepozná nikdo začátek či konec dob
a nepoví ti také žádný filozof,
odkud jsme přišli a kam zajdem beze stop.“

Omar Chajjám (1048–1131), perský básník, matematik, astronom a filozof. Je autorem čtyřverší *rubá'í*, aforisticky zachycujících filozofické ideje, náboženské názory a životní pocity.

Citované čtyřverší, stejně jako mnohá další z Chajjámových zamyšlení, souvisí s tématy, jimiž se zabývá antropologie. V našem pojetí je antropologie vědecká disciplína, která studuje lidský rod (*Homo*) a jeho dosud známé druhy: *Homo habilis*, *Homo erectus*, *Homo sapiens*. Zaměřuje se na člověka jako jednotlivce, všímá si jeho četných seskupení (etnické skupiny, populace) a zahrnuje do svých výzkumů též celé lidstvo. Na rozdíl od kontinentální Evropy, která antropologii mnohdy pokládá jen za přírodní vědu (morfologie člověka, porovnávací anatomie a fyziologie člověka a lidských skupin), považujeme ji na Katedře antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity v Brně, podobně jako antropologové v anglosaském prostředí, za vědu celostní, sociokulturní i biologickou, integrující poznatky přírodních a společenských věd. Pomocí syntézy obou pohledů se pokoušíme vysvětlit celistvost lidských bytostí a lidskou zkušenost z hlediska biologického a sociokulturního ve všech časových údobích a na všech místech, kde se děl vývoj našich předků. Ačkoli antropologie objasňuje evoluci našeho druhu *Homo sapiens*, přesahuje svým rozsahem tento cíl. Zkoumá hluboce naše předky (rané hominidy) a nejbližší příbuzné lidoopy, zkoumá prostředí, ve kterém náš vývoj probíhal, a zároveň se všeobjímajícím studiem našeho chování pokouší odhadnout naše budoucí konání v ekosystému Země.

Na rozdíl od Omara Chajjáma se domníváme, že o rodu *Homo* leccos víme, a současný stav poznání představíme postupně v „modulových“ učebních

textech nazvaných *Panoráma biologické a sociokulturní antropologie*, které nakonec zahrnou látku bakalářského a magisterského studia. Osnova každého z modulů je obdobná: vlastní učební text, doporučená studijní literatura, výkladové rejstříky důležitějších jmen a pojmů, medailon autora, případně zaostření problému (studie o aktuálních teoretických, metodologických či empirických inovacích v dané tematicce), rozvolnění problému (vedení tematiky do širšího filozofického nebo kulturního rámce).

Nevelký rozsah jednotlivých modulů, jakýchsi stovebních prvků v podobě ucelených témat kurzů a přednášek, umožní snadno publikovat revidovaná a doplněná vydání těch modulů, kde bude třeba reagoval na nové objevy a trendy oboru. Vznikají tak skripta nikoli „zkamenělá“ v jednom okamžiku, ale neustále „živě pulzující“, skripta pružně reagující na revalorizaci univerzitních učebních plánů, uspokojující aktuální potřeby společnosti a studentů a vycházející vstříc zavádění obecně platného kreditového systému (na základě tzv. European Credit Transfer System – ECTS), který umožní účinnější spolupráci mezi jednotlivými katedrami, ústavami a fakultami, zlepší orientaci studentů a zvýší průhlednost na úrovni národní i mezinárodní.

Texty jsou kolektivním, editorem metamorfovaným dílem autorů z Masarykovy univerzity a z dalších českých a zahraničních institucí. V uváděné podobě představují pouhý „zkušební preprint“, který bude po zkušenostech z výuky a recenzním řízení

výrazně přepracováván a doplňován. Již v této chvíli však editor vyjadřuje poděkování všem spolupracovníkům za jejich neobyčejnou vstřícnost a velkorysou snahu představit nejnovější výsledky, z nichž mnohé pocházejí z jejich vlastních, často ještě nepublikovaných výzkumů.

Následující čtyřverší Omara Chajjáma, díky poučením z biologické a sociokulturní antropologie, přijímáme bez výhrad, jako dobrý návod k uchování

demokratického uspořádání společnosti i života na naší planetě:

*„Když s jednou plackou chleba vyjdeš na dva dny
a s jedním douškem z puklé nádoby,
nač podřízen být lidem menším než ty sám
nebo nač sloužit lidem stejným jako ty?“*

Snad trochu přispějí i tyto učební texty ...

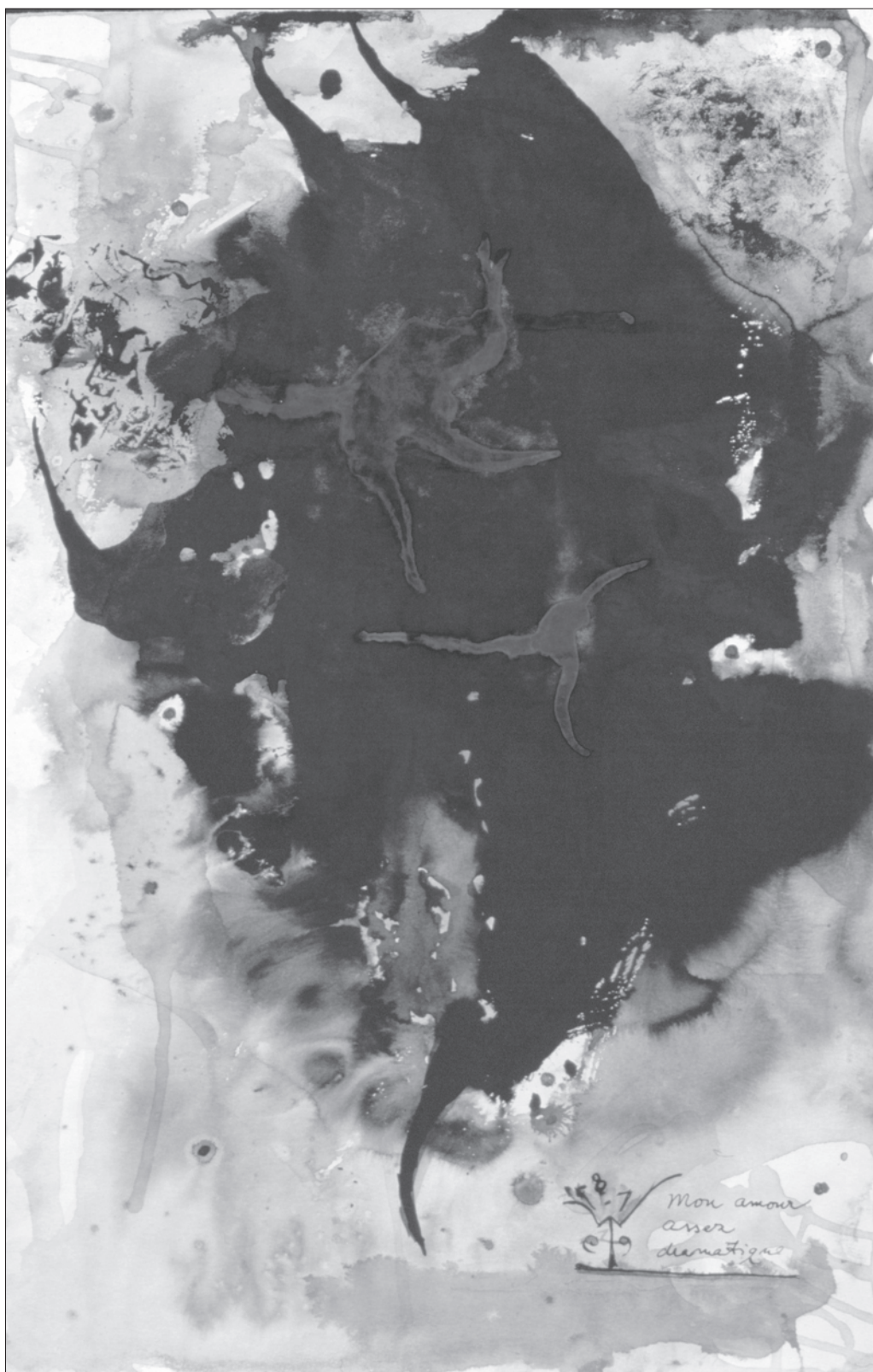
Jaroslav Malina

ÚSTAV ANTROPOLOGIE

PŘÍRODOVĚDECKÁ FAKULTA
MASARYKOVA UNIVERZITA

Ladislav Novák, *Proměny Erotovy II*, cyklus devíti listů pro projekt *Kruh prstenu: Světové dějiny sexuality, erotiky a lásky od počátků do současnosti v reálném životě, krásné literatuře, výtvarném umění a dílech českých malířů a sochařů inspirovaných obsahem této knihy*, 1963–1999, 41,5x29 cm.

Jaroslav Skupnik

**Kultury sexuality:
Západ a ženská obřízka.
Kulturně antropologická
perspektiva**

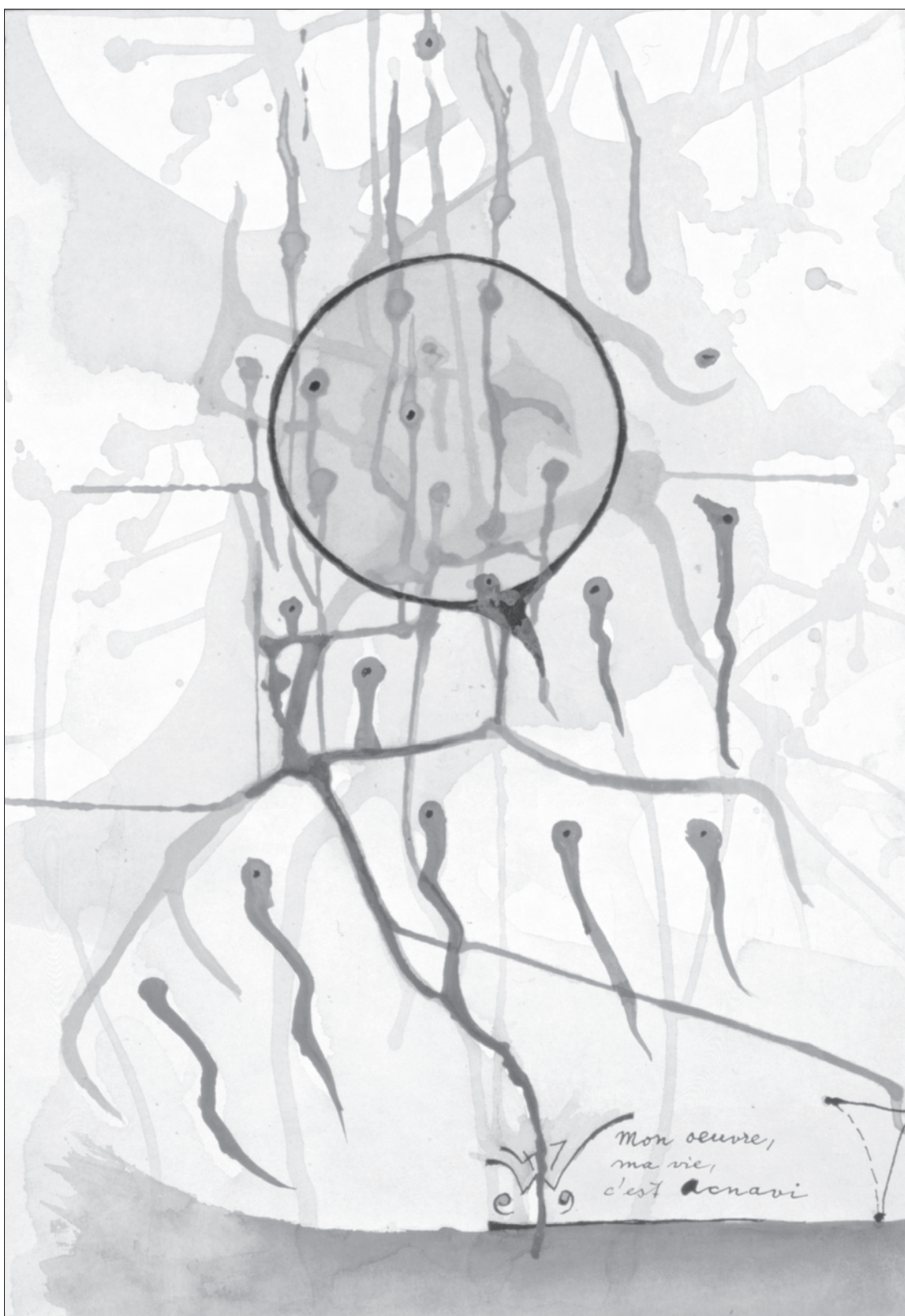

Ladislav Novák, *Proměny Erotovy III*, cyklus devíti listů pro projekt *Kruh prstenu: Světové dějiny sexuality, erotiky a lásky od počátků do současnosti v reálném životě, krásné literatuře, výtvarném umění a dílech českých malířů a sochařů inspirovaných obsahem této knihy*, 1963–1999, 42x29 cm.

Obsah

1. KULTURA A GENITÁLIE: RŮZNOST ZVYKŮ	13
2. ADJUSTACE MUŽSKÝCH GENITÁLÍ	17
3. ADJUSTACE ŽENSKÝCH GENITÁLÍ	19
4. TĚLO A IDENTITA: K ČEMU JE TO „DOBŘE“?	23
5. LIDSTVÍ, SEXUALITA, ESTETIKA A ETIKA	25
6. OBŘÍZKA, SEXUALITA A ORGASTIČNOST	27
7. INFIBULACE A MORALITA: NESMYSLNÉ MUŽSKÉ ŠOVINISTICKÉ MUČENÍ?	29
8. DĚSUPLNÁ FASCINACE ZÁPADU: OD KLITORIFÓBIE KE KLITORIFÍLI	33
9. DOBRO A PŘEDSUDEK: CUI BONO?	37
10. AUTOR KNIHY	41
11. AUTOR ILUSTRACÍ	43
12. CITOVANÁ LITERATURA	47
13. VÝKLADOVÝ SLOVNÍK NĚKTERÝCH UŽÍVANÝCH POJMŮ	51

Ladislav Novák, *Proměny Erotovy IV*, cyklus devíti listů pro projekt *Kruh prstenu: Světové dějiny sexuality, erotiky a lásky od počátků do současnosti v reálném životě, krásné literatuře, výtvarném umění a dílech českých malířů a sochařů inspirovaných obsahem této knihy*, 1963–1999, 49,5x32 cm.

1

Kultura a genitálie: různost zvyků

Různé“ kultury po celém světě provádějí z našeho pohledu různě **bizarní**, prapodivné a na první pohled nelogické úpravy lidského těla. Škála těchto úprav sahá od zbavování se tělesných zápachů, nanášení vonných substancí, zastříhávání a barvení vlasů a nehtů, propichování ušních lalůčků, jazyka, tváří, i jiných částí těla, barvení kůže, tetování, usekávání prstů, liposukce, zjizvování těla i tváří, vyražení zubů či jejich zabrušování, pilování a provrtávání, deformace lebky, chirurgické odstraňování vrásek, deformace chodidel nohou, deformování a prodlužování krku, zvětšování či zmenšování prsou¹ atd.

Úpravám se nevyhnu ani takové části těla, jako jsou **pohlavní orgány**: v Barmě si muži perforují penis a do otvorů zavěšují malé bronzové zvonečky, ženy na Truku si propichují ve stydkých pyscích dírky a do nich zavěšují předměty vydávající cinkání, pokud kráčeji s mírně rozkročenýma nohama, Dajakové z Bornea si zasouvají do perforovaného penisu kovovou tyčinku *ampallang*, zakončenou kuličkami a kartáčky, Nandiové z Keni si upalují předkožku žhavým uhlíkem, Židé i příslušníci mnoha jiných kultur² obvykle v dětském či jinošském věku předkožku chlapců odřezávají, Konsové z Etiopie naopak odstraňují předkožku starých mužů v době ukončení jejich sexuálního života, četné australské skupiny si penis podélně rozřezávají, Ponapané či Janjerové amputují mužům jedno varle, Janjerové rovněž amputují prsní bradavky chlapců a Dahomejci, Kusaiané, Markézané, Ponapané, Thongané, Trukové či Vendané prodlužují

jí a protahují ženám labia minora (Gregersen 1994: 91–103).

Ze všech těchto „bizarních“ praktik, či ze všech těchto variant tělesných adjustací, je ale v posledních desetiletích v Evropě a Americe věnována největší a téměř výlučná pozornost zvyku obecně nazývanému obřízka, a ze dvou jejích „genderových“ podob pak hlavně **obřízce ženské**. Ta byla Západu stejně dlouho a dobře známá jako ostatní praktiky, nicméně se jí více méně okrajově věnovaly pouze odborné publikace.³ Oproti tomu v současné době se zmínky právě o tomto zvyku stále více a častěji objevují v různých médiích: v populárních časopisech i v seriózních denících a týdenících, věnují se jí organizace s lidskoprávní tematikou (Člověk v tísni, film *Josefina – Africký sen*) i jejich akce (v rámci festivalu *Jeden svět roku 2003* je uveden film *Na ten den nikdy nezapomenu*, režie Kim Longinotto), světově známá je kniha Alice Walkerové *Possessing the Secret of Joy* a film *Iwarrior Marks* (Silverman 2004: 431) a Česká televize uvedla opakovaně hraný celovečerní film *Moolaadé* senegalského režiséra Ousmana Sembeneho zabývající se tímto zvykem (ČT 1, 8. 4. 2005, 22:10; ČT2, 22.10. 2007, 1:00). O popularitě tohoto tématu je možné se přesvědčit rovněž na internetu: už jenom pouhé zadání hesla „ženská obřízka“ v běžném internetovém vyhledávači přinese desítky odkazů na různé webové stránky a diskusní skupiny, které se mu věnují.

Převládající emocí vážící se k tomuto tématu a zájmu o něj je **rozhořčení**, pobouření, znechucení

a **odsouzení**. Nejobvyklejším argumentem, o který se odsouzení obřízky opírá, bývá její spojení s popřením práva ženy na plnohodnotný a uspokojující sexuální život, a dominantním tématem v diskusích je právě právo ženy na sexuální uspokojení. V radikálním feministickém psaní je snaha ji demaskovat jako čistě mužský zájem⁴ a jednu z manifestací „planetárního patriarchy“ (Daly 1978: 154 citováno In Parker 1999: 208, taktéž Hosken 1982; viz i níže). Jindy se o ní hovoří jako o formě sexuálního zneužívání dětí dospělými. Ženská obřízka je vnímána jako násilí páchané na ženách, ritualizované zneužívání dětí či porušování základních lidských práv (Althaus 1997: 130 s odkazem k United Nations 1994, United Nations 1995). Emocionální razanci tématu naznačuje rovněž odborná terminologie, která je v diskusích o této problematice užívána: oponenti těchto praktik je nejčastěji emotivně označují jako mutilace (znetvoření, **zmrzačení**) ženských pohlavních orgánů⁵ (Montagu 1995, Denniston – Milos 1997, United Nations, 1994, Skaine 2005), **barbarské rituály**, zvěrstva a ohavnosti či sado-rituály (Daly 1978). Ke stejným emotivně zabarveným výrazům pak sahají i účastníci populárně časopiseckých a internetových diskusí.

Zaznamenáme-li ovšem takovýto selektivní zájem o určitý fenomén a takovouto ostrou emocionální reakci, může nám to být signálem, že se jedná o emocionální reakci v důsledku otřesení určitých kulturně významných hodnot. Kulturní otřes je typický pro **konceptuální diskomfort** zažívaný v situacích **kulturního šoku** a příznačný pro **etnocentrické** reakce. Ty daleko více než o fenoménu samém hovoří o našich vlastních kulturně a dobově podmíněných konceptech⁶, v tomto případě o představách o tom, jak by se lidé měli chovat, a proč by se tak měli chovat.

Je-li ale naše reakce kulturně podmíněnou reakcí na kulturně podmíněné jednání jiných lidí, je zřejmé, že etické a hodnotové soudy obsažené v této reakci jsou projekcí významů z naší vlastní kultury. V takto hodnocených kulturách – kulturách, řekněme, **cirkumcizních** – ale toto jednání samotné může mít významy zcela jiné: ti, kdož jej praktikují, je mohou vnímat jako integrální součást své individuální, kulturní a etnické identity či jako svůj náboženský závazek (Althaus 1997: 131), aniž by vyvolávalo silně negativní emocionální postoje jako v kultuře naší. Jako takové může být také stejně logické a smysluplné jako běžné naše jednání.

V následujícím textu se proto zaměřím v podsta-

tě na dvě oblasti. Budu se věnovat **významům**, jež jsou **praxi cirkumcize** udělovány těmi, kteří ji sami provádějí a v nichž jí sami rozumí. Dále se budu věnovat v podstatě témuž – s tím rozdílem, že předmětem mého zájmu už nebude smysluplnost cirkumcize v cirkumcizních kulturách, ale **kulturní pozadí západních reakcí** na ni. Pokusím se nahlédnout, co leží za druhým kulturním fenoménem zde zmiňovaným – za pobouřením Západu nad cirkumcizní praxí. K oběma oblastem budu přistupovat ze stejné – **kulturně relativistické** – teoreticko-metodologické pozice: budu se věnovat smysluplnosti jevů v kontextu kultur, jichž jsou součástí, budu se tedy snažit o pochopení smysluplnosti různých kulturních realit, různých světů, různých životních způsobů z hlediska těch, kdož jsou jejich aktéry. Jinými slovy, pokusím se nalézt odpovědi na otázku **proč lidé dělají určité věci a mají určité pocity: proč jedni praktikují cirkumcizi, a proč se jí druzí děsí** – a jaké mohou být **důsledky takového kulturního střetu**.

Poznámky

¹ Například západní kultura běžně užívá k eliminaci zápachu deodoranty, antiperspiranty a parfémy, Beduíni oproti tomu upřednostňují velbloudí moč (Lawless 1996:56–57); prsty si usekávají Daniové z Nové Guineje jako vyjádření zálu, příslušníci japonských zločineckých subkultur zase jako důkaz loajality k nadřízenému; skarifkace je běžná v rozsáhlých oblastech Afriky; některé bantské skupiny si zabrušují zuby do špičky, stejně jako Bogobogové na Filipínách, některé nilotské skupiny z Východní Afriky zase vyrazí mladíkům obvykle v období puberty dva či více dolních řezáků; deformace lebek prováděli například Kwakiutlové či Mayové, deformace chodidel nohou je známá z tradiční Číny, deformace krku je známá od Karenů (Padongů) z Barmy a Thajska či od některých jihoafrických kultur; úpravy ženských prsou jsou oblíbené u Evropanů, Severoameričanů, Jihoameričanů a vlivem westernizace u mnoha dalších kultur (pro stručný přehled tělesných úprav viz např. Gregersen 1994: 103-105).

² Vedle Židů například také Arabové či velmi běžně Severoameričané.

³ Jako například v českém překladu z roku 1894 vydaný Mantegazza, lapen v konceptuální analogii s obřízkou mužskou, působící nechtěně kouzlem naivitu: „Podle Waitza obřízka děje se na obou pohlavích u mnohých kmenů afrických, ale přiznávám se, že nedovedu si představit, v čem by záležela obřízka dívek“ (Mantegazza 1894:94). Dále v textu ale zmiňuje a popisuje klitoridektomii a infibulaci; ty se však netýkají předkožky.

⁴ Také Sembeneův film celý rámec ženské obřízky nakonec pojednává jako konflikt ženských a mužských zájmů, a v úvodu rozvíjené téma konfliktu zájmu různých ženských **mocenských skupin** nechává vyznět doztracena.

⁵ Méně negativně zabarvené a běžnější je označení cirkumcize či obřízka, jež má dlouhou historii – například od Frazer 1904 po Silverman 2004, byť je poněkud nepřesné; snad k neutralitě se nejvíce blíží termíny jako genitální (chirurgické) operace (genital operation/cutting; například Walley 1997, též viz diskusi nad užívanou

terminologií níže); termín „female genital mutilation“ užívá také aktivistický politický dokument Programme of Action přijatý Mezinárodní konferencí o populaci a rozvoji v Káhiře roku 1994 (United Nations, 1994).

⁶ Nejen samotný nástup veřejného zájmu o ženskou obřízku, ale i časová posloupnost charakteru námitek ukazuje na zajímavou spjatost a jejich provázanost s historickou a kulturní situací západní společnosti: zatímco kritiky vycházející z feministických přístupů a sociálních konceptů světa založeného hlavně na konceptu asymetrie mocenských vztahů mezi muži a ženami dominovaly

diskuse o cirkumcizi v 70. letech 20. století, v následujících dekádách, ke konci let 80. let a v letech 90., začal na Západě získávat popularitu nový koncept, a to koncept potřeby ochrany dětí před zneužíváním dospělými, zvláště pak před zneužíváním sexuálním. Dominantním tématem v diskusích o obřízce přestalo být právo ženy na sexuální uspokojení a ženská obřízka začala být v populárních i antropologických, sociologických a právních studiích diskutována a interpretována jako forma zneužívání dětí (Le Vine – Le Vine 1981, Slack 1988, Forward 1989, van der Kwak 1992, viz Parker 1999: 209).

Ladislav Novák, *Proměny Erotovy V*, cyklus devíti listů pro projekt *Kruh prstenu: Světové dějiny sexuality, erotiky a lásky od počátků do současnosti v reálném životě, krásné literatuře, výtvarném umění a dílech českých malířů a sochařů inspirovaných obsahem této knihy*, 1963–1999, 49,5x32 cm.

2

Adjustace mužských genitálií

Výčet zvyklostí v úvodu předchozího oddílu ukázal, že lidé v mnoha kulturách upravují svá těla tak, aby splňovali určité specifické představy o správném vzhledu a chování člověka. Tyto praktiky můžeme nahlížet jako specifické formy **adjustace těla**¹. Metody těchto adjustací jsou velmi rozmanité a různorodé. Mnohé z těchto kulturních zásahů se týkají pohlavních orgánů. Tyto praktiky je možno jako součást tělesných adjustací zahrnout do kategorie **genitálních adjustací**².

S různými podobami takovýchto **adjustací genitálií**, souhrnně označovaných jako cirkumcize či obřízka, se můžeme v různých kulturách po celém světě (Gregersen 1994: 106–114, Vrhel 2002: 24–25) setkat ve variantě mužské a ženské. Běžnější a rozšířenější je varianta mužská.

V obou variantách se jedná o amputaci **části** pohlavních orgánů a jejich více či méně výraznou chirurgickou modelaci. V případě adjustací mužských genitálií je nejobvyklejší amputace prepucie penisu tak, jak ji známe z židovské, islámské a potažmo euroamerické tradice. I když v té je běžné provádět tuto adjustaci (obecně opět označovanou jako obřízku či cirkumcizi³) v novorozeneckém věku (osmý den po narození například v tradici židovské), ve většině kultur je k nim přistupováno v pozdějším věku, nejčastěji v době okolo puberty, tedy kolem období nástupu sexuální dospělosti. V těchto kulturách tento akt také pohlavní dospělost symbolizuje. Striktní výjimkou jsou etiopští Konsové, kteří nevyužívají cirkumcizi jako rituál symbolizující dospělost a začátek sexuál-

ních aktivit, ale naopak jejich ukončení: mužům podrobujícím se zákroku může být 60 i více let. V židovské a euroamerické tradici se tato praxe také netýká explicitně sexuálních aktivit: v případě židovství se nejčastěji chápe jako výraz „smlouvy s Hospodinem“ (Fingerland 2003:9), euroamerické vysvětlení se opírá o hygienickou a zdravotní argumentaci.

Mužská obřízka či cirkumcize v tomto užším smyslu (tj. ve smyslu amputace předkožky penisu) je jen jednou z variant adjustací mužských genitálií. Zatímco v jejím případě je předkožka penisu odstranována, u Samoanů, Markézanů a Tahitanů je pouze podélně naříznuta či rozpárána. Tento zákrok bývá označován jako **superincize** (či také supercize či supracize). Například u Markézanů je prováděna, podobně jako ostatní adjustace u dalších kultur, bez anestetik tak, že je předkožka až k prasknutí natahována přes bambusovou větévku.

Subincize oproti tomu je adjustace genitálií, která se předkožky primárně vůbec nedotýká. Při ní je až k uretře ventrálně rozříznut celý penis. Důsledkem tohoto zákroku je jeho zploštění. Muž si rovněž musí při močení dřepnout, neboť po takovémto zásahu není možné udržet přímý proud moči. Je zajímavé, že tento zvyk, až na výjimku afrických Sumburuů, se vyskytuje pouze v oblastech, kde se rovněž vyskytují klokani. Zdá se, že mezi klokany a subincizovaným penisem je jistá souvislost: klokani penis je totiž bifidní (dvouhlavý, rozdvojený). Anatomické podobnosti mezi subincizovaným a bifidním penisem, či mezi muži a klokany, jsou zarážející: proud moči opouští

úd přibližně ve stejném místě, uretra je odkrytá, urinance vyžaduje podřep, penis samotný je značně širší. O tuto analogii se opírá i nativní vysvětlení této praktiky: klokani dokáží souložit i několik hodin a analogicky každý tvor, vybavený „klokaním“ penisem, by měl, či mohl, dokázat totéž⁴.

Předkožky se také netýká již zmiňovaná adjustace genitálií známá z Afriky od etiopských Janjerů (podskupiny Sidanů) a jihoafrických Hotentotů, a také od Ponapanů z Mikronésie, kterou je **hemikastrace** (zvaná také semikastrace či monorchie), tj. amputace jednoho varlete. Ponapané například pokládali za výraz obzvláštní zmužilosti provedení zákroku na sobě samém (Gregersen 1994: 109). V souvislosti s hemikastrací můžeme zmínit i **kastraci** známou z relativně nedávné Evropy: teprve roku 1878 byla papežským výnosem zakázána kastrace mužských zpěváků kostelních chórů – kastrátů⁵ –, kteří měli vysokou sociální prestiž a těšili se všeobecné úctě. Kastrace tak vlastně byla způsobem jak dosáhnout prestiže a společenského postavení výměnou za rezignaci na vlastní sexualitu.

Minimálně v případě dvou společností dochází k odstranění daleko větší části mužských genitálií, než jen předkožky, takže se někdy hovoří o stahování penisu z kůže („flaying“; Gregersen 1994: 108, Vrhel 2002:25–26): u Dowayů ve východoafrickém Kamerunu je spolu s předkožkou stažena kůže z celého pohlavního údu. U některých kultur arabského světa zahrnuje tradiční forma adjustace seškrabání kůže nejen z kmene pyje, ale i ze skrota, vnitřní strany stehen a břicha od pupku dolů. Celý zásah probíhá bez užití anestetik a za přítomnosti prospektivní manželky mladého muže, která se může odmítnout za něj

provdat, kdyby se nechoval dostatečně zmužile a jakkoliv projevil pocity bolesti. Tento bolestivý (a zdánlivě „barbarský a iracionální“) rituál je velmi logický v situaci, kdy osobní statečnost a vůle odolávat bolesti je významný statutární atribut maskulinity.

Významy, které jsou těmto různým variantám adjustací mužských genitálií vlastními kulturami přisuzovány, výrazně varíují, ale nepostrádají svou vnitřní kulturní logiku: mohou být manifestací atributů maskulinity založené na odolnosti vůči bolesti či na vlastnictví výkonného bifidního penisu, mohou být označením počátku či naopak ukončením sexuálních aktivit, mohou být výrazem etnické identity jedince či výrazem přesvědčení o nezbytnosti určitých hygienických úkonů.

Poznámky

¹ Někdy se také označují jako tělesné modifikace či alternace.

² Analogicky k tělesným modifikacím a alternacím bývají také označovány jako genitální modifikace či alternace.

³ Tedy cirkumcizi v užším smyslu; narážíme zde na poněkud difuzní terminologii: jako obřízka či cirkumcize se běžně označují všechny genitální adjustace, ať už ženské či mužské, a zároveň některé jejich specifické varianty (viz níže); budu se snažit nejasnostem vyhnout opisem a důsledným využíváním zastřešujících termínů.

⁴ Emocionální a kognitivní logiku takového přístupu snad pomůže navodit paralela se západní variantou alternativní genitální adjustace: muži zde čas od času podstupují proceduru prodloužení penisu, aby dosáhli kvalitativně vyšší sexuální výkonnosti. Nabídka takového zákroku je běžně obsahem spamové internetové korespondence (zahrnující, zcela bezdůvodně pochopitelně, například i e-mailovou schránku autorovu). Existují ale i alternativní explanační subincize, například psychoanalytik Bruno Bettelheim vysvětluje tento zvyk jako projev mužské „závislosti vagíny“ a „závislosti menstruace“; ty ale nejsou předmětem těchto úvah.

⁵ Tato praxe vycházela z interpretace jedné biblické pasáže (1. Korintským 14:34,35), která nařizovala ženám mlčení v kostelech (Gregersen 1994:109–110).

3

Adjustace ženských genitálií

Ženská varianta adjustace pohlavních orgánů je rovněž praktikována v různých kulturách – mezi muslimy, křesťany, animisty a dokonce i Židy, i když ji explicitně žádné náboženství nepředepisuje jako nezbytnou.¹ Geograficky je (až na několik málo výjimek) soustředěna do oblasti subsaharské (hlavně střední a východní) Afriky severně od rovníku. Na sever a na jih od této oblasti není zastoupena: nenajdeme ji v jižní Africe a v arabsky hovořících zemích Afriky severní, s výjimkou Egypta. V oblastech, kde je praktikována, se jí podrobí mezi 5% až 95% žen.²

Obvykle se jí podrobují dívky ve věku od 4 do 12 let, i když v některých případech může být praktikována i v ranějším dětství – údaje z Eritreje například uvádějí věk nižší než dva měsíce – nebo naopak až v době prvního těhotenství (Althaus 1997:131). Operace je tradičně prováděna specialistkou z řad vesnických starších, nověji bývá praxe stále častěji poskytována místním lékařským a zdravotnickým personálem (Ibrahim 2001).³

Také ženskou variantu **adjustace pohlavních orgánů** je možno rozčlenit do podobné řady forem, jako adjustace pohlavních orgánů mužských. Jejich konkrétní podoby se rovněž kulturně i regionálně liší podle charakteru zásahu. Jednotlivé adjustace jsou co do přesné podoby procedury ještě konfusnější, než adjustace mužských genitálií. Také v odborné literatuře typologizace těchto adjustací variují, jsou v detailech nejasné a částečně se překrývají.

Silverman (2004:428) se opírá o klasifikaci Světové

zdravotnické organizace (World Health Organization, WHO) a rozlišuje **WHO typ IV**, který označuje jako **introcizi** „or the cutting away of the external genitalia“⁴, tedy operaci, při níž je odstraněn klitoris, labia minora i maiora či jejich části, ovšem bez následného uzavření poševního vchodu. Do této kategorie spadají podle WHO rovněž i různé „neklasifikované“ formy (od piercingu klitorisu či labií po aplikace žíravých rostlin a materiálů). Další variantou je „faraonská obřízka“, označovaná jako **WHO typ III** a definovaná jako odstranění externích genitálií následovaných **infibulací**, tedy chirurgické odstranění klitorisu, labia minora i maiora či jejich částí s následným uzavřením poševního vchodu. Uzavření je dosaženo srůstem zbývajících poraněných měkkých tkání, někdy fixovaných i sešitím. Ve srůstu je ponechán jenom malý otvor pro urinaci a odtok menstruační krve. Dalším typem je „**sunna circumcision**“ (což je termín přejatý z islámské praxe), při níž dochází k odstranění klitorisu a klitorálního prepucia. Dále jako specifickou kategorii rozlišuje „**excision or clitoridectomy**“. Z kontextu je možné dovodit, že se jedná o extinkci klitorisu, přičemž ostatní částí genitálií zůstávají nedotčeny⁵. Těmto procedurám odpovídá v klasifikaci **WHO typ I a typ II**.

Parkerová (1999:206) tyto praktiky rozděluje jednoduše do tří kategorií, avšak jejich terminologické označení je poněkud nesystémové: Parkerová hovoří o **faraonské obřízce**, „**střední**“ („intermediate“) obřízce a obřízce **sunna**. Obsah jednotlivých kategorií ale

vymezuje poněkud odlišně (zvláště v případě posledních dvou uváděných kategorií). Introcize (WHO typ IV) není speciálně uváděná. Faraonská obřízka je u ní synonymická s infibulací („[p]haraonic circumcision [which is also known as infibulation]“⁶) a v podstatě se kryje s WHO typem III v Silvermanově klasifikaci. Dále uvádí „střední“ typ obřízky, který je definován jako „removal of the prepuce *and* glans of the clitoris with all or part of the labia minora“⁷ (Parker 1999:206, zdůraznění kurzívou J. S.). Sunna je charakterizována jako „removal of the prepuce *or* head of the clitoris“⁸ (Parker 1999:206, zdůraznění kurzívou J. S.).

Obdobně klasifikuje tyto procedury *The Dictionary of Anthropology* (Barfield 1997). Nejrozsáhlejší je podle něj faraonská obřízka synonymizovaná s infibulací. Tato praktika zahrnuje odstranění labií a klitorisu spolu s klitorální předkožkou a následné uzavření poševního vchodu. Jako excizi označuje různé formy klitoridektomie, kdy dojde k vyoperování klitorisu a částí prepucie a labií. Klitoridektomie je definována jako chirurgické odstranění samotného klitorisu bez dalších částí vnějších genitálií. Jako nejmírnější forma cirkumcize je uváděno odstranění pouze klitorální předkožky, ovšem dodává, že tento zákrok je často doprovázen naříznutím nebo „partial cutting away of the clitoris“⁹ (Barfield 1997:61).

Snad nejjasněji a s ohledem na terminologii také nejsystematičtěji definuje jednotlivé zákroky Althaus (1997:131, opět s odkazem na WHO 1996). Jedná se rovněž o tříčlenné dělení: **infibulace** je operace, při níž je odstraněn klitoris, labia minora i maiora či jejich částí, poševní vchod je uzavřen v důsledku srůstu poraněných měkkých tkání, jejich fixace může být dosažena svázáním nohou k sobě či sešitím; ve srůstu je ponechán otvor „as small as a matchstick for the passage of urine and menstrual blood“¹⁰. Druhým typem je **excize**, při níž jsou amputovány labia minora a klitoris. První typ je označen jako **klitoridektomie**, při níž dochází pouze k odstranění klitorisu nebo jeho části.

Pokud bychom k této klasifikaci přiřadili ještě **introcizi** tak, jak ji definuje Silverman, pokryli bychom postupně celou jednu výrazně invazivní část spektra těchto genitálních adjustací. V jeho druhé části by se nacházely formy, kdy je odstraněna pouze klitorální předkožka či část labií, přičemž nedotčen zůstává klitoris, jak o tom hovoří například Barfield, či Parkerová v jedné z typů sunna. Ostatně Parkerová také speciálně zmiňuje, že některé operace do tohoto členění

nezapadají, jako například forma cirkumcize z Nigérie, zahrnující částečné obřezání způsobem, kdy klitoris zůstává zcela nedotčen (Parker 1999:207 s odkazem na osobní komunikaci s Murray Last). Tato varianta bývá někdy vydělována a označována jako **klitorodotomie**. Bylo by logické nazývat pouze tento typ **cirkumcizi**, protože vlastně odpovídá mužské obřízce; současná praxe užívání termínu ale této tendenci neodpovídá.¹¹ Takovéto a podobné formy, kdy nedochází k výrazné redukci zevních genitálií, bývají také označovány jako **symbolická cirkumcize**. Do této kategorie by spadaly procedury, při nichž bývá klitoris pouze nepatrně poraněn vpichem či naříznutím, nebo je dokonce na jeho špičku pouze aplikována rudá barva, či formy obdobné (Silverman 2004:428), ovšem také některé varianty sunna obřízky (Parker 1999:206, viz citace výše).

Ať už je užívána jakákoli terminologie, je evidentní, že „ženská obřízka“ zahrnuje celou řadu podob genitálních adjustací. Ty lze konceptualizovat jako spektrum, na němž se jednotlivé varianty pochopitelně částečně překrývají, ale zároveň se podle pozice na této pomyslné škále co do charakteru zásahu víc a víc liší. Nalezli bychom na ni kategorie postihující tak rozdílné praktiky jako infibulace (nebo faraonská obřízka), introcize, excize a klitoridektomie (nebo střední a sunna obřízka) na jedné straně, dále různé formy obřízky sahající od částečné klitoridektomie po amputaci pouze klitorálního prepucia (některé varianty sunna), a různé symbolické formy obřízky opět rozškálované od drobných poranění až po aplikaci barviv.

Jestliže vezmeme v úvahu charakter procedur na tomto „nezraňujícím“ konci spektra, mohli bychom k nim přiřadit ještě další genitální adjustace běžně známe i z naší vlastní kulturní tradice. **Piercing labií** či **klitorisu** se stává pro určité skupiny západní společnosti stále běžnější a v podstatě se kryje s některými praktikami uváděnými výše. A zvláště když uvážíme různé formy symbolické cirkumcize, mohli bychom snad na tuto škálu zařadit i relativně běžnou západní kulturní praktiku, kterou je kompletní či částečná **depilace** pohlavního ochlupení, tedy z tohoto úhlu pohledu rovněž adjustace genitálií spočívající v odstranění jejich částí.

Je mi zcela jasné, že takovéto srovnání je možná poněkud nepřesné a asi v mnohém či mnohé v prvním momentu vyvolá odpor a nesouhlas: pohlavní ochlupení a klitoris jsou přece zcela rozdílné „věci“.

Ale i když pochopitelně vnímáme jako rozdíl amputaci klitorisu a amputaci pohlavního ochlupení, **obojí může být v různých kulturách na hony vzdáleno barbarství – právě naopak**, a právě ke srovnání těchto charakteristik mířím. Obojí tak může plnit stejnou či obdobnou funkci a nést **stejně** či obdobné významy a právě jejich uvedení do souvislostí či do kontrastu může přispět k jejich hlubšímu pochopení. Těmto významům a funkcím se budu dále věnovat s tím, že se pokusím nahlédnout významy, které genitálně adjustační (a obecně tělesně adjustační) praxi přisuzují samotní její aktéři v rámci své vlastní kultury, a interferovat explanace založené na interpretaci těchto kulturních významů.

Poznámky

¹ Ženská cirkumcize je běžně asociována s islámem, i když v Africe její tradice islámu zřejmě předchází. Také Korán jako hlavní zdroj islámského práva ji přímo nevyžaduje. Ústní tradice a její záznamy uvádějí, že když byl Muhammad na tuto praktiku dotázán, odpověděl: „to circumcise, but not to destroy [the clitoris], for not destroying would be better for the man and would make the woman's face glow.“ [„Pokud provádíš obřízku, odstraň jen malinkou část a upušt' od zničení. Ta žena bude mít zářivou a šťastnou tvář a její manžel tomu dává přednost.“ Překlad Iveta Kouřilová (2003:52); za upozornění na něj děkuji Petře Pisařové.] Názory islámských kleriků na obřízku se rozcházejí (Althaus 1997:131).

² Dostupné údaje uvádějí například pro Ugandu a Kongo kolem 5% žen, které se podrobily těmto zákrokům, pro Džibuti a Somálsko kolem 98%, pro Středoafričskou republiku, Pobřeží Slonoviny, Egypt, Eritreu, Mali a Súdán počty varíují od 43% do 97% (Althaus 1997:131).

³ Což, jak Ibrahim poukazuje, vnáší ekonomický profit a intenzivní zájem nové mocenské skupiny na pokračování této tradice.

⁴ „odstranění externích genitálií“ (překlad J.S.); oproti užití v tomto významu bývá termín introcize někdy použit k označení adjustace ženských genitálií u některých australských domorodých skupin, spočívající v nastřížení hráze, jak činí například Gregersen (1994:110, „cutting of the perinaeum“). Jedná se tedy o podobnou operaci, která je na Západě v rámci porodní praxe nazývána episiotomie. Protože v případě Gregersena se jedná o terminologické užití v literatuře spíše neobvyklé, budu užívat termínu introcize ve významu definovaném Silvermanem, a pro nastřížení hráze budu používat termín episiotomie.

⁵ Zdá se, že příkladem by mohla být adjustace známá od Nandiů z Keni, kdy je například samotný klitoris odstraňován vypálením žhavým uhlíkem; tato procedura je označována jako cirkumbusce (Gregersen 1994:110).

⁶ „faraónská obřízka [známá také jako infibulace]“ (překlad J.S.).

⁷ „odstranění prepucia a žaluďu klitorisu spolu s malými pysky či jejich částmi“ (překlad J.S.).

⁸ „odstranění prepucia nebo hlavičky klitorisu“ (překlad J.S.).

⁹ „částečným odstraněním klitorisu“ (překlad J.S.).

¹⁰ „velikosti zápalkové hlavičky k odtoku moči a menstruační krve“ (překlad J.S.).

¹¹ Rovněž se nabízí termín „aklitorální cirkumcize“, ovšem právě koncentrace na klitoris u těchto procedur je výrazně západní a tedy etnocentrické kritérium, jak uvidíme níže.

Ladislav Novák, *Proměny Erotovy VI*, cyklus devíti listů pro projekt *Kruh prstenu: Světové dějiny sexuality, erotiky a lásky od počátků do současnosti v reálném životě, krásné literatuře, výtvarném umění a dílech českých malířů a sochařů inspirovaných obsahem této knihy*, 1963–1999, 47,5x32,5 cm.

4

Tělo a identita: k čemu je to „dobré“?

Jeden takovýto typ explanace by bylo možno nazvat „**kulturně humanizační**“. V nejširším horizontu vychází ze skutečnosti, že člověk se rodí jako bytost zoufale závislá na kultuře a kulturních zásadách, které dávají smysl jeho světu a uspořádávají jeho chování (Geertz 2000b:56–67). V horizontu užším, v podobě konkrétních konceptualizací a nativních interpretací genitálních adjustací za nimi stojí kulturní představy o podstatě dětství, dospělosti a pohlavní identity, které jsou významově propojeny s představami estetickými, hygienickými, etickými, náboženskými... Podle těchto představ jsou genitální adjustace (stejně jako jiné kulturní zásahy) nástrojem (symbolického) vytvoření nedokonalé přírody kulturou.

U severomalijských Dogonů jsou například genderově komplementární a adjustací genitálií procházejí obě pohlaví. Dogoni provádějí cirkumcizní adjustace mužských i ženských genitálií v průběhu přechodových rituálů, kdy se chlapci stávají muži a dívky ženami. Aby tato změna mohla nastat, je potřeba napravit nedokonalosti přírody: pohlavně částečně indiferentní dítě je „upraveno“ do podoby muže či ženy tím, že z dětských genitálií chlapců je odstraněna „ženská“ část, tj. předkožka reprezentující pozůstatky vulvy, a z dětských genitálií dívek je odstraněna část „mužská“, tj. klitoris, reprezentující mužský pohlavní úd¹ (Dettwyler 1996:145). Od přírody nedokonalá **dualita pohlaví** je tak těmito kulturními operacemi dokončena (Murphy 1998:189) a proces genderové identifikace je jimi završen.²

Genderová transformace jde ruku v ruce s transformací neplnoletého dítěte v plnoletého dospělého. Mužská i ženská obřízka transformuje oboupohlavní nedospělé v plně mužské či plně ženské dospělé (Tale 1993). Dospělost je mimo jiné dána plnou pohlavností jedince, a tak cirkumcize zbavuje (budoucího) muže femininních částí genitálií a (budoucí) ženu částí androgynních (Silverman 2004:428, srovnej Turner 1962:161 a 1967:265–74). Takováto adjustace či „**zkulturnění**“ těla je proto nezbytným předpokladem a podmínkou **přechodu z dětství do dospělosti** a je také jeho výrazem. Je také podmínkou a předpokladem dospělého – plnohodnotného – sexuálního styku, protože pouze dospělý život je charakterizován jako sexuální. Proto také v některých kulturách není pohlavní styk s neobřezaným chlapcem pokládán za nevěru; je to něco, co není potřeba brát vážně.

Tělesné a genitální adjustace jako výraz i nezbytné završení procesu **genderové diferenciaci** a dosažení plně **dospělosti** se nám mohou zdát na první pohled vzdálené a nepochopitelné. Ale i některé západní tělesné adjustační praktiky nesou obdobné významy. Jeden z významů ženské genitální depilace, je totiž velmi blízký výše zmíněnému kulturně partikulárnímu významu cirkumcizních adjustací: tak, jako jsou dívky v těchto kulturách neobřezané a ženy obřezané, tak jsou dívky v naší vlastní kultuře nedepilované, protože neochlupené, a dospělé ženy depilované, tedy paradoxně opět neochlupené – ale na základě kulturního zásahu.

Tato tělesná adjustační technika – odstraňování (části) tělesného ochlupení – je v současné středo-evropské kulturní praxi unisexuální záležitostí, byť dříve bývala výrazně genderově specifická: proto také ponížující otázka mířena k jedinci mužského pohlaví v liminální fázi přechodu do dospělosti odkazující mohla znít „Tak co, už se **holíš?**“ Odstraňování těchto tělesných součástí bylo chápáno jako znak mužství – a analogicky k situaci ženské pohlavní depilace ten, kdo tak nečinil, byl posměšně zván holobrádek, přestože i ti, co tak činili, měli v důsledku depilované brady. Stejně, jako v případě Dogonů až nutnost specifických tělesných a genitálních adjustací, až kulturní zásahy, činí z dítěte dospělého.

Obdobně genderově a statutárně nepřijatelné (s ohledem na status nedospělý–dospělý) ještě před několika málo desítkami let bylo, aby se prepubertální, pubertální a adolescentní dívky líčily – tato tělesná adjustační technika byla vyhrazena dospělým ženám. Ovšem dnes, na rozdíl od líčení, ne jeden rodič mnohdy odmítá úvahy svého potomka o unisexuálním genitálním piercingu, abychom se vrátili opět ke genitálním adjustacím, slovy „Na to máš ještě dost času.“ Dohadování, jestli takovýto čas k tomu či onomu už nastal, je vlastně vyjednáváním statusu dospělosti, který, na rozdíl od praxe cirkumcizních kultur, není zcela jednoznačně vymezen.

Tyto genderově a věkově symbolické procedury ale plní v naší společnosti pouze sekundární úlohu. Dospělost a připravenost k pohlavnímu styku je definována i jiným – či je **primárně** definována jiným – symbolickým aktem, než symbolismem tělesných a genitálních adjustací. Naše kultura zcela jasně rozlišuje **datum narození** jako hraniční moment nedospělosti a dospělosti, kdy pouze osoby prošlé tímto rituálním časovým momentem smějí vstupovat do určitých aktivit asociovaných s dospělostí a atributivních dospělosti. Tento náš kulturní symbol je vtělen i do právního řádu. Analogicky se symbolismem obřízky je i tato symbolická akce – bez ohledu na to, zda před tímto datem jedinec je či není například biologicky dospělý – nezbytná k tomu, aby jedinec byl či nebyl kulturně akceptovatelným partnerem k pohlavnímu styku³, byl či nebyl kvalifikován jako způsobilý k uzavření manželství⁴, byl či nebyl plně trestně zodpovědný za své činy atd.

Tak, jako by pro nás byla matoucí ztráta tohoto

symbolického znaku – na hranicích těchto období je zásadní často kladená otázka „bylo mu/jí už patnáct“ – byla by pro jiné kultury matoucí a nepředstavitelná nepřítomnost obřízky, pokud v nich plní funkci znaku dospělosti tak, jako u nás datum narození. Mellissa Parkerová, která prováděla svůj terénní výzkum mezi muslimským obyvatelstvem severního Súdánu, popisuje ve výňtcích ze svého terénního deníku údiv a **zmatek** jedné arabské ženy, která se od ní právě dozvěděla, že v Anglii se dívky neobřezávají: „How can a girl find a husband and make the transition to womanhood if she has not been circumcised?“⁵ (Parker 1999:204). Jak jinak je možné **odlišit** dospělé od nedospělých, akceptovatelné manželské partnery od neakceptovatelných?

Ať už je to symbolika cirkumcize, depilace pohlavních orgánů či depilace tváří, maturity, zubních rovnátek, průchodu specifickým časovým okamžikem či jakýkoliv jiný rituál, dospělost prostě není možná bez kultury zásahů, protože lidskost není možná bez zásahů kultury do naší nedokonalé přirozenosti. Lidé se prostě od zvířat liší právě tím, že je potřeba symbolických aktů, aby se lidmi stali, aby byli plnohodnotnými (tedy jednou dospělými) jedinci.

Poznámky

¹ Není bez zajímavosti, že i západní biologie pohlíží na klitoris do jisté míry podobně: jedná se o pozůstatek ještě pohlavně nerozlišeného prenatálního ontogenetického vývoje lidského plodu, tedy o vývojový analog mužského pohlavního údu.

² Snad k pochopení takovýto postupů pomůže, když si pro ilustraci představíme, že pokud jsou pohlavní znaky jedince tak dvoudomé, že je označen jako hermafrodit, jsou rovněž v západní kultuře jeho pohlavní orgány chirurgicky adjustovány do podoby mužské či ženské.

³ Paragraf 242, odst. 1) zákona č. 140/161 Sb., trestní zákon, kupříkladu jasně definuje dosažený věk jedince – patnáct let – jako nezbytný atribut osoby akceptovatelné k pohlavnímu styku a k sexuálnímu styku s osobou před průchodem tímto symbolickým časovým okamžikem odkazuje jako k **pohlavním zneužívání**.

⁴ Paragraf 13 odst. 1) zákona č. 94/1963 Sb., zákon o rodině, explicitně uvádí, že „manželství nemůže uzavřít **nezletilý**“. Nicméně za určitých okolností může soud „povolit uzavření nezletilému starším než šestnáct let“. Odst. 2 paragrafu 13 v našem kontextu zajímavě definuje další znak dospělosti: manželství nezletilého nebude zrušeno nejen tehdy, jestliže mezitím dovrší osmnáct let, ale i pokud jeho manželka **otěhotní** – jakožto rodiče či potenciální rodiče se tedy oba posunou do kategorie dospělých bez ohledu na jejich faktický věk.

⁵ „Jak může děvče najít manžela a vůbec dospět, když není obřezaná?“ (překlad J.S.).

5

Lidství, sexualita, estetika a etika

Tak, jako je, zdá se, všude na světě potřeba symboliky kulturních úprav, aby se lidé stali dospělými a pohlavními jedinci, tak také všude na světě vnímají lidé své okolí i sebe samé v **estetických termínech**. Tak, jako se liší znaky toho, co je dospělost či feminita a maskulinita, liší se i definice toho, co je krásné, přitažlivé a vzrušivé. Proto v některých cirkumcizních kulturách být neobřezaný také znamená – zcela kontrastně s naším kulturním pojetím „genitální estetiky“ a smyslné vzrušivosti – nebyť sexy. Neobřezané ženské genitálie (obdobně jako genitálie mužské) mohou být v dané kultuře vnímány jako odpudivé a nečisté, a dokonce je možné věřit, že kdyby nebyly adjustovány, mohly by dorůst do podoby penisu (Silverman 2004:428 s odkazem na Gordon 1991, Inhorn – Buss 1993, van der Kwaak 1992).

Ostatně i v tomto případě se nám nabízí určitá volná analogie s genitální depilací: členové určitých subkulturních skupin – jejichž **estetika** je, jak ukazují současné life-stylové časopisy, stále šířeji přejímána – vysvětlují tuto genitální adjustaci rovněž v termínech **estetiky, hygieny a čistoty**.¹ Vedle toho podstupují i mnohé ženy na Západě i další chirurgické genitální adjustace právě z estetických důvodů (viz níže).

Aspekt čistoty může být v esteticko-hygienickém konceptu akcentován tak, že hypertrofuje do odporu **morálního**. V Súdánu například je neobřezaná žena opovrhovaná a pokládána téměř za prostitutku a nečistou špindíru – a moje slovní hříčka je zde záměrná. Pro obřízku nejčastěji užívaný výraz je tam „ta-

húr“ – očištění (Barfield 1997:62). Významem tohoto aktu je tedy v této kultuře čistota a očištění, a to jak ve fyzickém, tak v morálním smyslu. Mohli bychom opět sáhnout, alespoň ve smyslu fyzické čistoty, ke srovnání s genitální depilací, ale ani konceptualizace nečistoty v morálním smyslu vztažená k presenci či absenci klitorisu není Evropě zcela neznámá.

Evropští i američtí chirurgové se v 19. století snažili „léčit“ fyzickou, mentální i morální disbalanci právě klitoridektomií² (Parker 1999:210, Duffy 1963, Sheehan 1981, taktéž Silverman 2004:430; taktéž Barfield 1997, taktéž Corbin 1990:496; viz i níže). Je to zcela pochopitelný krok v atmosféře, která předpokládala, že masturbace je nejen fyzické, ale i **morální zlo**, a že zcela nevyhnutelně způsobuje specifická onemocnění a vede k mravně závadnému jednání. Jestliže byla příčinou masturbace snaha po dosažení klitorálního vzrušení, bylo jen logické problémy řešit chirurgickým odstraněním klitorisu samotného.

V duchu specifických kulturních logik cirkumcizních kultur, včetně té euroamerické v 19. století, touto genitální adjustací vlastně není feminita a femininní sexualita – tj. morální lidská sexualita – **potlačována, ale konstruována a umocňována**. Cirkumcize tak může být určitou kulturou nebo kulturami vnímána jako symbolický akt proklamace, postulace a **zdůraznění** feminity a femininní sexuality (Parker 1999:207 parafrázujíc Janice Boddy 1982, 1989). Jedině tímto aktem se z pohlavně indiferentního jedince stává pohlavně plnohodnotný dospělý, těmito adjustacemi

genitálií se také stává sexuálně žádoucí, a navíc i **morálně** akceptovatelný jedinec. A dokonce, v některých oblastech může tímto aktem získávat i jistou morální **nadřazenost** nad muži – obdobně jako ženy ve viktoriánské Evropě, které jakožto „passionless sex“ měly zvýšenou schopnost přivést sexuálními touhami zmítané muže k bohu: „By cutting off undesirable sexuality, female circumcision allows women the inner psychological strength to manipulate their husbands who, in various Islamic settings, lack any such control over their own sexuality“³ (Silverman 2004:431). A snad bychom ještě mohli vést i paralelu k už zmínovaným kastrátům, kteří vzdáním se své nežádoucí a nevyžadované sexuality také dosahovali pozic sociální nadřazenosti nad mnohými z těch, kteří se takovémuto zákroku nepodrobili.

Překvapivě tedy, obřízka, respektive ženská obřízka, kterou má Západ tendenci běžně vnímat jako akt destruuující feminitu a femininní sexualitu, může

naopak být podmínkou existence plně kulturně standardní varianty feminity, její demonstrací a rozvinutím **femininní sexuality** v souladu s těmito kulturně specifickými standardy.

Poznámky

¹ Jak příznivce této varianty genitální estetiky ujišťoval – a odpůrce varoval – nápis u vstupu jednoho striptýzového podniku v New York City v létě roku 1999, nemusejí se prý hosté u striptérek obávat „žádných drnů“ („No bushes here!“).

² Corbin uvádí, že kauterizace klitorisu a vulvy a klitoridektomie nebyly časté, nicméně jsou pro dobové klima signifikantní, a občasné k nim bylo přistupováno v průběhu celého 19. století; na okraji západní lékařské praxe přežívala chirurgická praxe klitorálních modifikací až téměř do 90. let 20. století (Silverman 2004:430). Jak uvidíme níže, je možná znovu na rozkvetu.

³ „Odříznutím se od nežádoucí podoby sexuality umožňuje circuncize ženám dosáhnout vnitřní psychologickou sílu umožňující jim vést a řídit své manžely, kteří v rozličném islámském prostředí postrádají takovýto mechanismus kontroly své vlastní sexuality“ (překlad J.S.).

6

Obřízka, sexualita a orgastičnost

Jak ukazují různé kulturně specifické významy celé škály genitálních adjustací, význam a funkce lidských genitálií evidentně široce **expandují** za jejich funkci orgánu individuální sexuální **gratifikace**. Představa amputace vnějších ženských genitálií jako aktu umožňujícího, rozvíjejícího a postulujícího plnou femininní sexualitu a demonstrujícího plné ženství je pro nás samozřejmě obtížně akceptovatelná. Obtížnost jejího přijetí vyplývá z toho, že pro Západ je nepochopitelné či dokonce nemyslitelné, že by feminita a sexuální rozkoš mohly vůbec být **dislokovány**.

To, co ale spolu „neoddělitelně“ souvisí, není nic jiného než kulturní představa o sounáležitosti a podstatě určitých jevů. Ještě nedávno například bylo – a pro některé skupiny stále je – nepředstavitelné, aby byla obdobně dislokována **femininní sexualita a reprodukivita**: kupříkladu katolická církev dodnes nepřipouští, že účelem pohlavního styku by snad mělo prvořadě být cokoli jiného, než zplodění potomstva, a hlavním atributem ženství podle tohoto světového názoru bylo a stále je mateřství. Dislokace těchto dvou aspektů proběhla až v relativně nedávné době v sekulárním pojetí – femininní sexuální gratifikace jako primární funkce sexuálních aktivit je relativně nový koncept. Tak, jak je v logice tohoto západního konceptu dislokována feminita od reproductivity, je v logice diskutovaných cirkumcizních konceptů dislokována sexuální gratifikace od feminity.

Katherine Dettwylerová poukazuje na to, že problémy Západu s akceptací cirkumcizních adjustací pramení právě z neschopnosti pochopit **nepodstatnost sexuální rozkoše** (hlavně ženské sexuální rozkoše) v mnoha kulturách, tedy z dislokace sexuální

gratifikace a femininní identity. Když v Mali pátrala po dopadu klitoridektomie na schopnost prožívat sexuální uspokojení žen, narážela na absolutní nepochopitelnost své otázky: „sex is a women's duty to her husband; it doesn't matter if it feels good for her,“¹ byly odpovědi, kterých se jí dostávalo. Stejně tak byl ženám, s nimiž hovořila, nepochopitelný koncept milostné přede hry: pohlavní styk je něco, co je realizováno, aniž by se z jedné či druhé strany počítalo s jakoukoliv přípravou. „What if it hurts because you aren't ready?“² ptala se jednou své mladé informátorky. „You just turn your face to the wall, and endure,“³ dostalo se jí odpovědi. A stejně tak, jako je pro nás takováto dislokace nepochopitelná (a takovýto průběh sexuálního aktu pobuřující), je pro Malijky nepochopitelné spojení obou konceptů: „We Malian women have more important things to worry about than whether or not sex feels good,“⁴ bylo to, co slyšela, když se k problému klitoridektomie a sexuální rozkoše stále vracela (Dettwyler 1996:145–6).

Tyto „důležitější věci na starosti“ se mohou velmi **lišit** od starosti o dosažení západní podoby sexuální satisfakce. Co ale může být důležitější, než kvalitní sex, můžeme se ptát z pozic našeho vlastního kulturního přesvědčení a zkušeností?

Poznámky

¹ „Sex je pro ženu manželská povinnost, je-li příjemný nebo ne není podstatné“ (překlad J.S.).

² „A co když to bolí, protože nejsi připravená?“ (překlad J.S.).

³ „Tak otočíš hlavu ke zdi a držíš“ (překlad J.S.).

⁴ „My Malijky máme na starosti daleko důležitější věci, než jestli je sex příjemný, nebo ne“ (překlad J.S.).

Ladislav Novák, *Proměny Erotovy VII*, cyklus devíti listů pro projekt *Kruh prstenu: Světové dějiny sexuality, erotiky a lásky od počátků do současnosti v reálném životě, krásné literatuře, výtvarném umění a dílech českých malířů a sochařů inspirovaných obsahem této knihy*, 1963–1999, 50x35,5 cm.

7

Infibulace a moralita: nesmyslné mužské šovinistické mučení?

Snad žádná z genitálních adjustací nevzbuzuje na Západě tak negativní reakce a takový **odpor**, jako **infibulace**. Infibulace je cirkumcizní varianta, při níž dochází k amputaci vnějších genitálií a uzavření poševního vchodu v důsledku srůstu poraněných měkkých tkání. Po svatebním ceremoniálu je pak žena svým manželem defibulována, to znamená poševní vchod je znovu otevřen, a to často za pomoci nože či jiného nástroje. Další defibulace bývá často potřeba při porodu. V oblastech, kde je infibulace praktikována, je, obdobně jako v případě ostatních variant genitálních adjustací, pouze infibulovaná žena akceptovatelnou manželkou. Žena, která by infibulovaná nebyla, či která by byla defibulovaná mimo manželství, by byla jako prospektivní manželka „znehodnocena“ tak, jako dříve v Evropě žena, která by nebyla panna.

V cirkumcizních kulturách, analogicky k dřívější západní situaci, může být panenství dívky zásadní pro to, aby se mohla provdat, aby její rodina obdržela poplatek za nevěstu, který umožní jejím bratrům, aby se oženili, či aby nebyla čest rodiny i čest její poslupána. V Somálsku například má tak rodina ženicha právo na **prohlídku** těla nevěsty před uzavřením manželství, aby se ujistila o její infibulaci; matky neprovdaných dívek také pravidelně **kontrolují** své infibulované dcery, jsou-li stále „uzavřeny“, tedy „neposkvrněny“, a tak akceptovatelné jako manželky (Althaus 1997:131–132). O zákroku nerozhodují děti samy, ale jejich rodiče,¹ formálně jejich otcové, byť zákrok sám je prováděn ženami.

Všechny tyto okolnosti mají zásluhu na tom, že infibulace je běžně interpretována jako sexistický mechanismus redukce ženské sexuální touhy a nesmyslné patriarchálně šovinistické ochrany panenství a manželské věrnosti. Někteří autoři pokládají ženskou obřízku právě kvůli infibulaci za jednu z manifestací mužské dominance žen a situace planetárního **patriarchátu** (Daly 1978 in Parkker 1999:208) či „globální války vůči ženám“ (Heise 1994).

Janice Boddy (1982; 1989) oproti tomu ve svých pracích zabývajících se cirkumcizí a infibulací ve vesnických oblastech severního Súdánu dochází k závěru, že cirkumcize jako symbolický akt, jímž ženy zdůrazňují kulturně specifickou esenci své „**morally appropriate fertility**“, je tím, co dodává místním ženám společenské **uznání**, a také sebeocenění a sebeúctu. Jejich základem je „the potential to reproduce the lineage or to found a lineage section“² (Boddy 1982:696, citováno In Parker 1999:209; viz též Silverman 2004:429). Právě tento „morálně reprodukční potenciál“ je jednou z oněch „důležitějších věcí, které mají ženy na starosti“, a která může být i důležitější, než je kvalitní sex v západním pojetí.

Takovýto „morálně reprodukční potenciál“ byl v evropské kultuře po dlouhé období zajišťován **normativním tlakem** rodiny i širší společnosti ostrakizující premaritální pohlavní styk (asymetricky a pragmaticky, pravda, ostrakizující hlavně premaritální pohlavní styk žen – z logiky lidské reprodukce to byly ony, u nichž byly prohršky nevyhnutelně viditelné).

Obdobně jako v cirkumcizních kulturách praktikujících infibulaci, i v západní kultuře panenství novomanželky bylo a mnohde dodnes je „hlavní rekvizitou ženy pro vstup do manželství“ (Brandes 1985:118). A, opět obdobně jako v cirkumcizních kulturách, bylo také různě **testováno**: dokonce ještě před svatbou britského prince Charlese a Diany Spencerové roku 1981 musela budoucí princezna projít prohlídkou u královského dvorního gynekologa, aby bylo následně v médiích slavnostně a šťastně oznámeno, že byla shledána pannou (Hicks – Gwynne 1994:166). Jeden i druhý mechanismus má **zajistit**, aby (alespoň první) počaté dítě – **privilegovaný dědic** – bylo vskutku manželovo.

Mohlo by se zdát, že takový detail jako je zajištění otcovství nás nemusí nijak zajímat a skutečně je za ním pouze mužský šovinistický zájem manžela. Inspekce panenství lady Diany ale staví problém do obecnějšího – ba globálnějšího – světla a ukazuje hlubší logiku tohoto zákroku. I když nám (na rozdíl od něj samého a jeho příbuzných) může být zcela jedno, kdo je otcem dítěte jakéhosi anonymního a bezmocného afrického zemědělce, kdo je otcem britského korunního prince a dědice trůnu již tak nepodstatné není. Představme si čistě teoreticky a kontrafaktuálně, že by slečna Diana Spencerová touto procedurou neprošla, a že by se v budoucnu v předvečer královské korunovace jejího prvorozeného syna, ozvala skupina lidí spřízněná s jiným členem královské rodiny, a zpochybnila legitimitu nástupu prvorozeného na trůn s tím, že je synem nikoliv prince Charlese, ale kohosi jiného. Pokud si dále představíme, že by obě dvě zájmové strany disponovaly značnou mocí a vojenským arsenálem, což je v případě takového zpochybnění pravděpodobné, můžeme si také představit britskou občanskou **válku o nástupnictví**, a případně i zapojení dalších světových velmocí do takovéhoho konfliktu ... Jakkoliv se potom procedura přezkumu panenství jeví jako ponížující, při představě možných válečných hrůz je aktem velmi racionálním a paradoxně i humánním. Ač jindy a jinde může hluboce selhávat, tady je konzervativismus veskrze pozitivní. Reaguje na svět, takový jaký je, bez ohledu na to, že by bylo lepší, kdyby byl jiný. A s reálnými světy se setkávají lidé i mimo královské linie.

Morální tlak ale nikdy nefunguje stoprocentně a lidské sexuální chování je velmi obtížně kontrolovatelné. Proto ostatně mají západní soudy – instituce, které hájí (jak se alespoň věří) správnost a mravnost

lidského konání – nemálo práce ne tak ani s určováním královského nástupnictví, ale **se soudním určováním otcovství** na základě odborných laboratorních testů v případech, že má některá ze stran (mnohdy mnoha zúčastněných stran) pochybnosti. Některé společnosti, většinou patrilineární, mohou řešit takovýto pro ně zásadní problém spojený s (a) moralitou reprodukce – jednoznačnost otcovství – ještě dříve, než může vyvstat: infibulace, na rozdíl od normativních společenských tlaků, zajišťuje daleko efektivněji, že alespoň první z potomků nového páru splní beze vší pochybnosti morální a legitimní nároky vyplývající z požadavků, podle kterých je nutno reprodukovat budoucí členy patrilineí, tj. blízké příbuzné mající status **plnoprávných** členů společnosti.³ Infibulace tedy skutečně redukuje možnost **nejistoty** otcovství, stěžejí lze ale označit za čistě mužský zájem – legitimita potomstva je také cílem ženských příbuzných mužů (členek stejné patrilineí), stejně jako mužských i ženských příbuzných prospektivních matek, které tímto morálně reprodukčním potenciálem mohou zvyšovat svou společenskou prestiž. Stejně, jako královská panna slečna Spencerová, mohou být ideálními manželkami – ze slušného rodu a bez neslušné minulosti.

Zatímco například výše zmiňované obavy z možnosti dorůstání klitoris do podoby penisu nikdo na Západě nebere vážně, snahy o zajištění legitimacy potomstva jsou, hlavně v rámci západních radikálně feministických trendů, zdůrazněně interpretovány jako důkazy surových projevů mužské sexistické nadvlády. Avšak všechny formy adjustací ženských genitálií jsou navíc aktem, který je obvykle prováděn ženami a je jimi plně kontrolován (Boddy 1982:696): ženy tento proces nejen podstupují, ale také **ovládají**. Jsou to tradičně ženy, které jsou odpovědné za provedení a zdárný průběh těchto rituálů (Kouba a Muasher 1985:100), a jsou díky tomu sociálně vysoce oceňovány. To jim také umožňuje posilovat jak svou femininní sebeidentitu, tak svou sociální pozici, pozici relevantních aktérů nezbytných pro legální a morální reprodukci dalších generací komunity.⁴ Súdánské ženy tak ve svých výpovědích trvaly na tom, že ženská obřízka, byť pochopitelně bolestivá, nijakým způsobem jejich lidská práva neomezuje (Silverman 2004:431 podle Abusharaf 2001). Ta pro ně znamenají něco zcela jiného, než pro nás.

Ať už se nám takovýto mechanismus líbí, nebo nelíbí (a nám se, pochopitelně, spíše líbit nebude), stěžejí můžeme říci, že se jedná o iracionalitu, nesmyslnost

či pouhý projev mužské patriarchální dominance. A i když se jedná o praxi zajisté bolestivou, nepříjemnou a zbavující ženské genitálie **pro nás „přirozených“ funkcí**, zdá se, že ženy z cirkumcizních kultur „... use ... what we in the West might prefer to consider instruments of their *oppression* as means to assert their *value*“⁵ (Boddy 1989:345, citováno podle Silverman 2004:431, zdůraznění kurzívou J. S.). Paradoxně právě tyto procedury, které „... we see as horribly demeaning are a form of symbolic capital to alleged victims, gaining them access to custom, community, virtue, and morality“⁶ (Silverman 2004:431).

Tyto i další adjustace genitálií, stejně jako i každý jiný aspekt lidské kultury, jsou polysémantické a komplexní fenomény integrální s ostatními kulturními vzorci, v jejichž kontextu získávají svůj význam. Vyřízení jakéhokoliv fenoménu z kontextu, který ho významově definuje, a jeho nahrazení kontextem vlastní kultury a z něj projektovanými významy, nutně vede k významovému **okleštění** a nepochopení podstaty studovaných sociálních jevů.

Poznámky

¹ Jako děti všude na světě, mají možnost ovlivnit, jestli se obřízce podrobí či nikoliv, asi tak ve stejné míře, jako mají západní děti možnost ovlivnit běžné západní tělesné alternace, například zda budou nosit rovnátka, podrobí se extrakci zubů či budou-li přeočkovány – tedy zásadně, či minimálně. Rodiče jsou ale v důsledku odpovědní za jejich výchovu a vědí prostě nejlépe, co je pro ně „dobré“ (jako například nepřítomnost určitých částí těla nahrazených ničím či zubní výplní, přítomnost či nepřítomnost na školní výuce atd.). Alespoň do momentu, než se kulturní koncepty lidství (včetně představ o lidských a dětských právech) začnou křížit.

² „potenciál reprodukovat linii nebo založit novou“ (překlad J.S.).

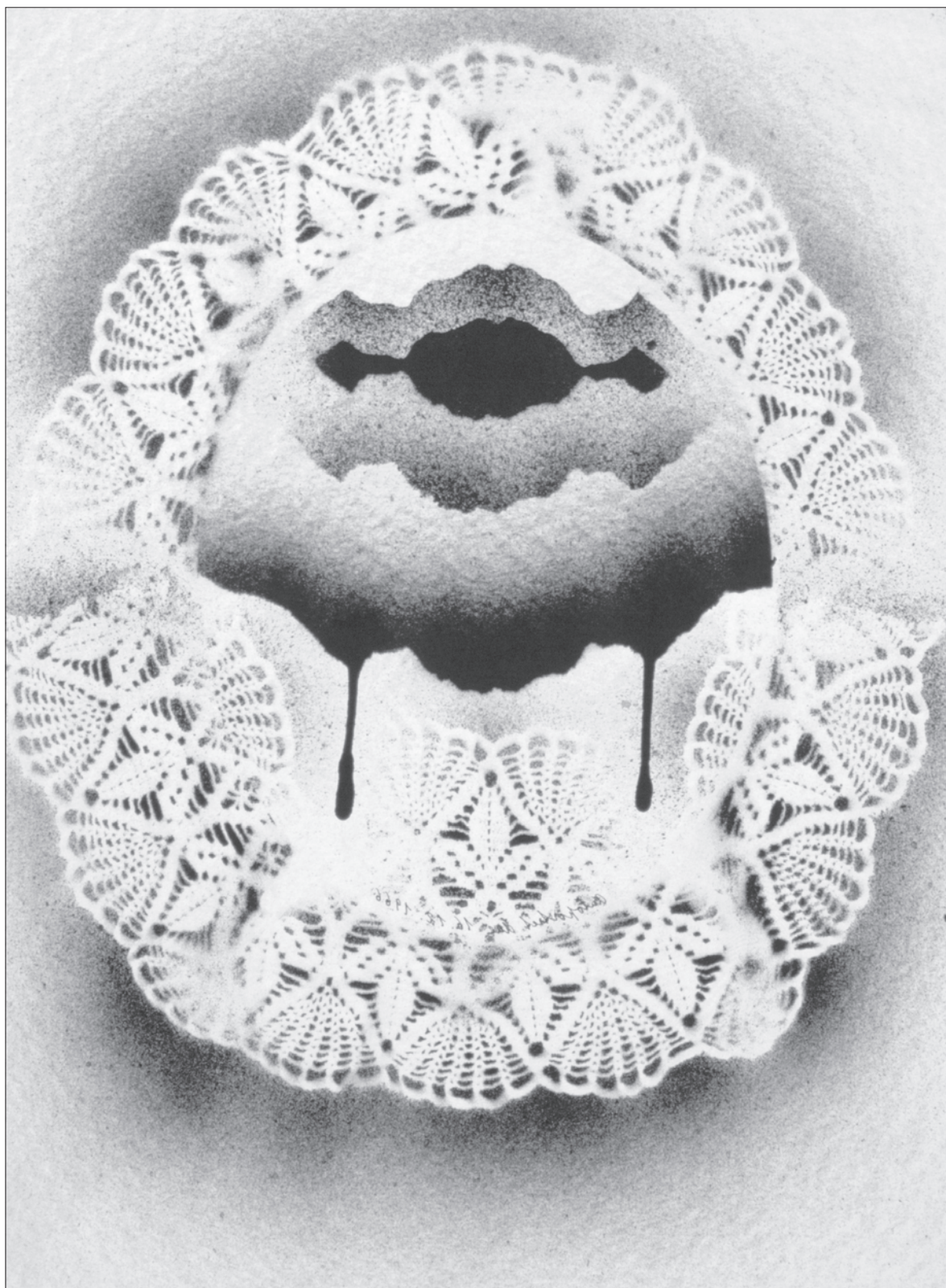
³ Ostatně opět i Evropa před několika staletími dosahovala v podstatě totožných cílů mechanickou obdobou infibulace – pověstnými pásky cudnosti.

⁴ Výše zmiňovaný Sembeneův film v úvodu toto téma také zdárně rozvíjel jako téma mocenského konfliktu mezi tradicionalistickými obřezávačkami a modernistickou odpírčkou obřízky, než je zcela opustil a přiklonil se k genderové mocenské interpretaci.

⁵ „...využívají to...co na Západě můžeme vnímat jako nástroj jejich *útlaku* naopak jako nástroj prosazení jejich *hodnoty*“ (překlad J.S.).

⁶ „... které my sami vnímáme jako hrůzně nedůstojné a ponižující, jsou pro domnělé oběti formami symbolického kapitálu, který jim v rámci komunity přináší prospěch z jejich počestnosti a morálnosti“ (překlad J.S.).

Ladislav Novák, *Proměny Erotovy VIII*, cyklus devíti listů pro projekt *Kruh prstenu: Světové dějiny sexuality, erotiky a lásky od počátků do současnosti v reálném životě, krásné literatuře, výtvarném umění a dílech českých malířů a sochařů inspirovaných obsahem této knihy*, 1963–1999, 49,5x32 cm.

8

Děsuplná fascinace Západu: od klitorifóbie ke klitorifílii

Jak již bylo řečeno, ze všech tělesných adjustací – od vyražení zubů po sekání prstů – a genitálních adjustací, ať už ženských či mužských, vzbuzuje na Západě nejsilnější negativní emocionální reakce právě ženská obřízka. Z celé řady lokálních podob, které může mít – od symbolických forem po tzv. faraonskou obřízku – jsou to právě její varianty na části spektra reprezentované klitoridektomií, excizí, introcizí a infibulací. O těchto procedurách se hovoří jako o praxi **šokující** svojí drastičností, bolestivostí, krvavostí, aseptičností ... Ze stejných důvodů by ale bylo možno očekávat obdobně negativní emocionální reakce i v případě mužských genitálních adjustací, jako je supercize, subincize, hemikastrace (případně kastrace) či zmiňované „stahování“ kůže z penisu. Mužská obřízka se dokonce týká daleko většího množství osob, než obřízka ženská – někteří autoři uvádějí, že na světě je přibližně polovina mužské populace obřezaná, u žen se odhad pohybuje mezi 30 až 80 miliony (Gregersen 1994: 107, 110, Heise 1994: 135).

Obdobně jako mužské genitální adjustace, nejsou předmětem obecného pobouření ani bolestné a krvavé adjustace ženských genitálií, jako je na Západě rozšířená episiotomie, při níž je žena před porodem v podstatě defibulována a po porodu opět infibulována.¹ Stejně tak bolestivé jsou zásahy jako liposukce, plastické operace obličejů či adjustace tvaru prsou. O nich se ale vedou vášnivé diskuse asi tak ve stejné míře jako o depilaci, piercingu, plastických modulacích či různých dalších formách genitálních adjustací.

Bolestivost, drastičnost a krvavost zřejmě **nebudou** tím hlavním atributem, který v nás vyvolává ony nesouhlasné emoce.

Od všech těchto operací odlišuje pro Západ problematické praktiky jeden hlavní znak: všechno jsou to formy **klitorálních adjustací genitálií**, které na rozdíl od oněch bolestivých, ale „neproblematických“ zásahů výrazně či zcela blokují – či alespoň jsme přesvědčeni, že blokují – schopnost prožívání sexuálního uspokojení, respektive způsobují **disorgastičnost**. Cirkumbusce je méně akceptovatelná praxe než episiotomie či pearsing labií právě proto, že demoluje klitoris a znemožňuje klitorální orgasmus. Ten je pro Západ jedinou **plnohodnotnou** podobou sexuální gratifikace, a v **hědonistické** konceptualizaci sexuality také jejím nejvyšším cílem. O vysoké kulturní hodnotě klitorálního orgasmu svědčí mimo jiné nepřeborné množství článků v různých populárních časopisech diskutujících jak strategie jeho dosažení, tak jeho význam pro „plnohodnotný“ sex, ale dokonce pro „plnohodnotný život“ (za mnohé například „Sex nad zlato“ či „Jak muži lížou – zmrzlinu ...“ z časopisu [*Cosmopolitan* 2004:8:52–59, 48–51]).

Takováto **vášně pro klitoris** ale není univerzálním fenoménem – není ani kulturně, ani historicky samozřejmá, naopak je to fenomén **dobově a kulturně podmíněný**, je tedy sám o sobě rovněž kulturním faktem. Jak už bylo naznačeno výše, i západní pojetí sexuality se historicky měnilo. V 19. století se pohlíželo na ženu jako na „passionless sex“, tedy na pohlaví bez vášně.

Lidská sexualita byla výrazně afiliována s reprodukcí (tedy sexualita a reprodukce nebyly separovány), a to sexualita mužská i ženská. Hédonistická sexualita či inklinace k ní byla nahlížena nejen jako mravně, ale i fyzicky **nebezpečná**. Celá řada lékařských pojednání varuje v případech mužů před nevybalancovanou „spermatic economy“ zapříčiněnou masturbací a vedoucí přes vyčerpání organismu k předčasné senilitě a ke smrti. I když ženám na rozdíl od mužů nehrozila „ztráta tělesných tekutin“, počátek každé nymfomanie, hysterie či prostituce byl spatřován v neřesti klitorální masturbace – „manualizace“, řečeno dobovou terminologií. Ta mohla vést, stejně jakou u mužů, až ke smrti: podle jedné lékařské autority té doby klitorální masturbace „gave rise to disease which could be divided into eight distinct stages, beginning with hysteria, developing into epilepsy, and culminating in either idiocy or death“² (Sheehan 1981:11). Ženám byly zapovídány aktivity, které by je, podle dobových názorů, mohly takovému neřestnému ohrožení vystavit – byla jim zapovídána například jízda obkročmo na koni, a roku 1866 dokonce francouzská Académie de Médecine odsoudila šicí stroj jako mravnost a zdraví ohrožující přístroj (Corbin 1990:496). Byly vyvinuty a lékaři doporučovány různé pomůcky, jež měly zabránit těmto praktikám: speciální obvazy, jež měly bránit v masturbaci, „self-disciplinary belts“ pro dívky, ženy diagnostikované jako nymfomanky byly v psychiatrických léčebnách poutány na lůžko, a krajní metodou byla kauterizace klitorisu a vulvy či jiná metoda klitoridektomie (Corbin 1990:496, obdobně Parker 1999:210 a Silverman 2004:430, Sheehan 1981, Duffy 1963). Jeden technický popis této léčebné procedury zní následovně: „...The clitoris was seized by the forceps in the usual manner. The thin edge of the red-hot iron was then passed around its base until the organ was severed from its attachment, being partly cut or sawn, and partly torn away. After the clitoris was removed, the nymphae on each side were severed in a similar way...“³ (Report of Obstetrical Society Meeting 1867:407-8, citováno podle Sheehan 1981:11).

Tato „neškodná procedura“ (F. R. S. 1866 v Sheehan 1981:12) i další zmiňované postupy demonstrují „the well-known hostility of nineteenth century physicians to the clitoris“⁴ (Corbin 1990:495). Stručně řečeno, ženám a feminitě tak, jak byla dobově pojímána, klitorisu buď nebylo potřeba, nebo jim přímo **škodil**: v dobových medicínských učebnicích buď nebyl jako okrajový vůbec zmiňován, nebo byl pojednáván jako

zdroj možných komplikací (Sheehan 1981:12). Schopnost klitorálního orgasmu nebyla součástí sexuální ani genderové identity – spíše naopak. Výrazem feminity byla (tak jako v mnoha jiných kulturách) nikoliv schopnost individuálního orgastického sexuálního prožitku, ale reproduktivita: žena je plně ženou teprve jako matka, a mateřství je tak manifestací plné ženskosti (a analogicky otcovství výrazem mužnosti).

Toto „klitorální nepřátelství“ se projevuje i v obecně známých názorech Sigmunda Freuda (2000) teoretizujících lidskou sexualitu. Podle slavného dogmatu jeho učení se dospělá ženská sexualita vyznačovala **transferem** oblasti sexuální senzitivity z klitorisu na vaginu. Šel dokonce tak daleko, že frigiditu nedefinoval jako prostou anorgastičnost, ale jako neschopnost prožívání orgasmu „normálního“, tedy vaginálního. Žena, která je schopna dosáhnout orgasmu klitorální stimulací, je podle jeho definice **frigidní**; frigidita je neschopnost dosáhnout orgasmu vaginálního během pohlavního styku.

Přibližně v polovině 20. století dochází k **rekonceptualizaci** anatomie lidské sexuality. Velmi příznačně je tento „kognitivní transfer“ diskutován ve slavné *Kinseyho Zprávě* z roku 1953 (Kinsey 1953). Kinsey v ní diskutuje anatomickou homologii mezi penisem a klitorisem, a zdůrazňuje, že tak jako penis je i klitoris protkán bohatým množstvím nervových zakončení. Proto je schopen stejného sexuálního vzrušení, na rozdíl od vagíny, která je relativně necitlivým orgánem. Tato anatomická fakta (která samozřejmě byla známa i anatomu Freudovi) podporují i výsledky jeho šetření: ze vzorku 8000 žen jich celých 84% uvádí, že při masturbaci využívají primárně „klitorální techniky“. Obdobně pozdější *Zpráva Hiteové* z roku 1976 uvádí, že 79% žen ze vzorku 3000 odpovědělo, že při masturbaci dosahují orgasmu stimulací klitorisu (Hite 1976, shrnuto v Gould 1995:46–57). Tento pohled na fungování ženské sexuality a ženského orgasmu se v průběhu 20. století stává dominantní a běžný – klitoris se stává téměř výlučně fokátorem sexuální slasti. Freudova nedůvěra ke klitorisu v logice tohoto nového kontextu naopak začíná nabývat podoby dobového kulturního předsudku.

V souvislosti se změnami konceptualizace sexuality a sociálními změnami vrcholícími v sexuální revoluci 60. let 20. století dochází i k plnému oddělení individuální sexuální gratifikace a reprodukce. I když některé doktríny hlásají pravý opak (jako například konzervativní křesťanství a katolicismus), jsou od-

sunuty na okraj: sex se dominantně stává primárně nástrojem **sebeuspokojení**, a teprve ve speciálně definovaných situacích je využit k reprodukci. Zmíněná sexuální revoluce přispěla rovněž k ochotě diskutovat sex a sexuální život daleko více a otevřeněji než dříve; a v této diskusi je jeho nový význam konstruován. Jejím výsledkem je také obecné a nebývalé rozšíření antikoncepčních pilulek a kondomů, které hédonistickou sexualitu ne-li umožňují, pak alespoň ulehčují a činí bez rizika realizovatelnou. Všechny tyto změny posílily tendenci k definování **sebeidentity** jednotlivce v sexuálních termínech (Parker 1999:210).

Politické a sociální změny v následujících dekáдах tuto tendenci posílily. V 70. a 80. letech 20. století začala být pod vlivem feministické ideologie sexuální revoluce viděna jako „a revolt of young men“, jejímž obsahem byla afirmace maskulinity těchto mladých mužů (Campbell 1987:21, citováno podle Parker 1999:210). Celé ženské hnutí (stejně jako jiná liberalizační hnutí) je tak možno do určité míry chápat také jako reakci na sexuální revoluci a její kritiku. Tyto kritiky se soustředily nikoliv na **četnost**, ale na **kvalitu** sexuálního aktu samotného, a zde snad můžeme i vidět „příčiny posunu zájmu z vaginy na klitoris“ při reprezentaci ženské sexuality (Parker 1999:210). Výzkum Hiteové o ženské sexualitě dokonce vede k závěru, že ženský orgasmus dosažený klitorální stimulací se stává **prerekvizitou** kvalitní soulože a dokonce i prerekvizitou kvalitního partnerského vztahu vůbec: „There is a social pressure ... that says a woman who has an orgasm is more of a woman, a ‚real‘ woman“⁵ (Hite 1976:131, citováno podle Parker 1999:210). Germaine Greer dochází k podobným závěrům, a říká, že „the state of being inorgastic is something described as being out of touch with oneself ... or not into one's body ... women in this contemptible state feel as much guilt as once they felt for experiencing spontaneous sexual desire“⁶ (Greer 1984:201, citováno podle Parker 1999:210). Percepce i sebepercepce schopnosti orgasmického uspokojení nabírá oproti minulosti zcela protichůdné významy: zatímco dříve tato charakteristika ženství devalvovala, nově ho naopak umocňuje a činí skutečným. Klitorální orgasmus a klitoris se stává nejen prerekvizitou kvalitní soulože, kvalitního vztahu, ale i feminity a femininní **sebeidentity**.

Emocionalita a provokativnost klitoridektomních genitálních adjustací má ale ještě o něco širší pozadí, jež se dotýká nejen sebepojetí žen, ale i mužů. Stejně jako feminita, i maskulinita a sexuální identita mužů

doznala výrazných změn. V období před dislokací reproductivity a sexuality byla její významnou manifestací rovněž prokreativita – analogicky s mateřstvím jako manifestací feminity. Sexuální revoluce 60. let v případě mužů ještě více než dříve zdůraznila reproductivní zdatnost v jejím kvantitativním významu, přičemž výsledky reproductivní zdatnosti samotné – faktická mužská plodnost – byly, stejně jako v případě žen, za současné dislokace reproductivity a sexuality, potlačovány. V pojetí maskulinity tím došlo k ještě výraznějšímu posunu od plodnosti k sexuální potenci. V následujícím období, v období onoho „přesunu od vaginy ke klitorisu“ dostává maskulinní sexuální potence nový obsah: „Many men, especially highly educated ‚new men‘, define their sexuality partly in terms of *producing orgasm in others*“⁷ (Parker 1999:211, zdůraznění kurzívou J. S.). V tomto novém pojetí je maskulinita dominantně definována a demonstrována nikoliv plodností či sexuální pomocí, ale **schopností přivést k sexuálnímu uspokojení ženu**, které zase zpětně definuje a demonstrovuje její feminitu.⁸ V manifestaci maskulinity jsou prokreativní schopnosti – erekce, schopnost pohlavního styku, schopnost vyvrcholení či schopnost oplodnění partnerky – nahrazeny ženským orgasmem dosaženým klitorální stimulací: „In other words, *female orgasm by clitoral stimulation* has taken the place of procreation as the *manifestation of male virility*“⁹ (Parker 1999:211, zdůraznění kurzívou J. S.).

V pozadí našeho klitorálního nadšení stojí specifická kulturní logika, kulturně specifická konceptualizace lidské sexuality. Z axiomů této kulturní logiky se odvíjí i emocionální pobouření Západu nad praxí klitoridektomních genitálních adjustací. Jak Parkeřová ukazuje, zájem Západu o nakládání s klitorisem, a tedy i o ženskou obřízku, svědčí spíše o **naší vlastní konstrukci sexuální identity a strachu z jejího ohrožení, než o těchto praktikách samotných** (Silverman 2004:432). Různé formy klitorálních genitálních adjustací vzbuzují strach a kastrovační obavy nejen u žen, jejichž genitálie jsou odstraňovány, ale ohrožují rovněž **maskulinní** sebekonceptci mužů na Západě, protože „a man is not a ‚real‘ man unless he can sexually satisfy a woman and the chances of a man sexually satisfying a woman (that is, enabling her to become a ‚real‘ woman) are much diminished“¹⁰ (Parker 1999:211). Praxe klitoridektomních genitálních operací kastruje nejen ženy, ale také západní muže tím, že jim znemožňuje realizovat jejich vlastní maskulinitu

v její kulturně specifické podobě. Demolice klitorisu vede v kulturní logice Západu k demolici nejen sexuální rozkoše žen i mužů, ale i k demolici femininní a maskulinní sebeidentity.

Takovéto kulturně podmíněné nadšení pro reifikovanou sexuální rozkoš a západní podobu femininní i maskulinní identity, podotýká Parkerová, ovlivňuje nejen postoje neodborné veřejnosti, ale i pohled jejich **profesionálních** kolegů antropologů, kteří rovněž popisují ženskou obrízku jako „nechutnou“, „barbarskou“, „nesmyslnou“ či „nelidskou“ praktiku a nejsou schopni o ni přemýšlet komplexněji a jinak, než-li v termínech fyzické mutilace a ztráty možnosti zakoušení sexuální rozkoše. Jejich postoje a reakce, nebyly-li přímo rasistické, byly rozhodně stejně **etnocentrické** jako postoje neodborné veřejnosti, a daly by se vyjádřit přibližně následovně: „circumcision is a barbaric practice. It is carried out by simple and uncivilized people. If they were sophisticated and educated like ‚us‘ in the West, they would realize that there were new, different and better ways of behaving. The solution is simple. They should behave like ‚us“¹¹ (Parker 1999:205).

Snad je možné formulovat závěr o pozadí západních postojů i obecněji: praxe klitorálních genitálních adjustací pobuřuje nejen tím, že demoluje západní pojetí a sebepojetí maskulinity a feminity. Tyto postoje jsou internalizované do takové hloubky, že nejsou svými nositeli vnímány jako kulturní alternativy podob lidské sexuality, ale univerzálně lidské imperativy: jen takto prožívaný sex je hodný pravých **lidských bytostí**, a svobodné lidské bytosti k němu nemohou než přirozeně tihnout¹². „Necivilizované a barbarské zvyky“ druhých pak zpochybňují hluboce prožívané západní přesvědčení o přirozenosti a správnosti našich představ jak o nás samých, tak i o přirozeném a správném způsobu lidství.

Poznámky

¹ Viz rovněž poznámku 11 v kapitole 3; episiotomie je v západní porodnické praxi odůvodňovaná její (údajnou) nezbytností pro zdárný průběh porodu. Tato kulturně funkční prakticita ji tak posunuje z oblasti iracionální zbytečnosti do oblasti racionální smysluplnosti

ti a není nikterak šokující. Její prakticita a tedy i smysluplnost je ale stále více a více kritizována, a tak se ukazuje, že celý koncept prakticity je vlastně dobový a kulturní stereotyp – je možné, že ve vztahu k rození je praktická asi tak stejně, jako modelace pyje po klokaním vzoru k sexuálnímu výkonu.

² „byla příčinou ochorení, které je možno rozdělit do osmi odlišných fází počínaje hysterií, přerůstající do epilepsie a kulminující buď idiocií, nebo smrtí“ (překlad J.S.); zřejmě poslední případ klitoridektomie, jejímž cílem byla léčba emocionální disbalance, byl ve Spojených státech zaznamenán ve 40. letech 20. století u pětileté pacientky (Sheehan 1981:15).

³ „...Klitoris byl běžným způsobem uchopen lékařskými kleštěmi. Poté byla k jeho obvodu v úrovni jeho základny přikládána hrana doruda rozžhaveného vypalovacího želízka, až byl orgán nakonec oddělen, byv takto částečně odříznut a částečně vytržen. Po vyjmutí klitorisu byly malé stydké pysky na každé straně odstraněny podobným způsobem...“ (překlad J.S.).

⁴ „velmi dobře známé nepřátelství lékařů 19. století vůči klitorisu“ (překlad J.S.).

⁵ „Existuje určitý sociální tlak, podle kterého zažívá-li žena orgasmus, je více ženská, je ‚skutečnou‘ ženou“ (překlad J.S.).

⁶ „neschopnost dosažení orgasmu je někdy popisována jako neschopnost sebezpětí ... odmítání sebe sama ... a ženy v tomto nešťastném stavu se dnes cítí stejně provinile, jako se cítily dříve, když zažívaly spontánní sexuální vzrušení“ (překlad J.S.).

⁷ „Mnoho mužů, zvláště vysoce vzdělaní tzv. ‚noví muži‘ definují svou sexualitu částečně jako *schopnost dovést k orgasmu partnera*“ (překlad J.S.).

⁸ Za mnohé příklady, jež je možno nalézt pro ilustraci této koncepce, uvažme pouze podtitul článku „Pomsta v posteli“ (*Harper's Bazaar* 2004:12:74–75): „Může žena při sexu provést muži něco horšího než nemít orgasmus?“ ptá se podtitul suggestivně. Upoutávka na titulní straně *Cosmopolitanu* (2004:8) k článku „Sex nad zlato“ (52–59) zase říká: „Konečně pochopí, že váš orgasmus je jeho vítězství.“

⁹ „Jinými slovy, ženský orgasmus dosažený klitorální stimulací nahradil jako *manifestace mužnosti prokreaci*“ (překlad J.S.).

¹⁰ „muž není ‚skutečným‘ mužem není-li schopen sexuálně uspokojit ženu, a šance, že muž ženu sexuálně uspokojí (tzn. umožní jí stát se ‚skutečnou‘ ženou) se [tímto zákrokem] výrazně snižují“ (překlad J.S.).

¹¹ „obřízka je barbarský zvyk. Provádějí ho primitivní a necivilizovaní lidé. Kdyby byli kulturovaní a vzdělaní jako ‚my‘ na Západě, uvědomili by si, že existují nové, jiné a lepší zvyklosti. Je to prosté: měli by se chovat jako ‚my““ (překlad J.S.).

¹² Na jedné internetové stránce (<http://zena.centrum.cz/zdravi/clanek.phtml?id=2285>, k 29. dubnu 2004) například autorka textu o obrízce v komunitě Somálců žijících v Dánsku píše, že „obřízka je v Dánsku, *přirozeně*, nezákonná ...“ (zdůraznění kurzívou J. S.). Další komentář odkazuje k nebezpečí imperiálně-paternalistických postojů, jak je o nich pojednáváno dále v hlavním textu: dánští Somálci nechávají své dcery obřezávat v zahraničí, „a tak se uvažuje ještě o novém zákoně, který by *postihoval* i ty rodiče, kteří dcery nechají obřezat v jiné zemi. Důvodem je také integrace přistěhovalců, kteří by *měli být schopni přijmout zákony a zvyky té země, ve které žijí*“ (zdůraznění kurzívou J. S.). Jinými slovy, nemá se na mysli nic jiného než že by se jini „měli chovat jako my“.

9

Dobro a předsudek: cui bono?

Předsudek takovéhoto naivního „imperialismu tělesné kultury“ („form of bodily imperialism“, Silverman 2004:433) má (ovšem také) tendenci reprodukovat cirkumcizní kultury, tj. převážně Afriku, jako „Hobbesian place of savage brutality“, jež zoufale potřebuje naši ušlechtilou civilizační a humanitární **pomoc** (Silverman 2004:431), ať už by se tato pomoc měla týkat „zneužívaných“ žen, či jako od let 90. 20. století „dětí sexuálně zneužívaných dospělými“ (srov. Parker 1999:209).

Projekce těchto vlastních kulturních hodnot a předsudků postrádající základní informace o významech a hodnotovém systému cirkumcizních kultur vede často k tomu, že „civilizační a humánní“ kritika ženské obrázky charakterizuje ženy z těchto kultur jako tupě **pasivní**, neschopné a traumatizované oběti bez schopnosti rozhodování a prosazení vlastních zájmů. Cirkumcizní kultury – tj. až na drobné výjimky muslimské a africké kultury – jsou pak v rámci tohoto způsobu uvažování definovány jako barbarské a utlačovatelské, a západní kultura je oproti tomu nahlížena jako ušlechtilá a svobodná. Ženy jsou v nich zotročeny brutální a iracionální tradicí, kdežto Západ se z takovýchto tradic vymanil díky své racionalitě. Zatímco v jejich případě je individualita podřízena **kolektivitě**, pokrokový Západ plně respektuje **individuální svobody** jedince: Výsledek takovéhoto uvažování nutně ústí do staronové představy **předurčení a morální**

mise Západu: musíme je civilizovat, musíme je změnit (Silverman 2004:431) a poskytnout jim dobro a osvětlení civilizace.

Jak už jsme ale viděli, rituály, které my vnímáme jako hrůzně nesmyslné, mohou mít pro své aktéry hluboký význam, který se může výrazně lišit od západního přesvědčení o tom, že genitálie a jejich části jsou pro jedince nejhlubší a nezcizitelnou hodnotou. V mnoha kulturách naopak mohou předkožky a vnější genitálie nést významy, které daleko přesahují individuální práva a hodnotu určitého typu sexuálního uspokojení (srov. Silverman 2004:433 a Talle 1993), či jsou kulturně definovány zcela odlišně než u nás. Přítomnost či nepřítomnost klitorisu totiž může mít právě **opačné** významy, než mu Západ přisuzuje. Když už máme neodkladné nutkání aktéry a autory jiných symbolických univers osvětlit a spasit, neměli bychom se opomenout kvalifikovaně zeptat, zda vůbec o toto spasení stojí, a zda by se vůbec jednalo o spasení, nebo spíše o zastření a prosazení našich vlastních mocenských zájmů. **Kvalifikovanost tázání** spočívá mimo jiné i v tom, koho se budeme ptát: místní úředník, zdravotník či sociální pracovníce nebo modernistický aktivista v obleku evropského střihu – a placený za své služby různě transferovanými penězi ze Západu – nám zajisté dá **jinou odpověď**, než žena z rurálních oblastí na vrcholu své „lokálně-politické“ moci plynoucí z její respektované sociální pozice; a také

odpoví jinak malá dívka právě před tímto bolestivým aktem – stejně, jako se k povinnému očkování bude nelibě vyjadřovat evropský školák v lékařově ordinaci. Stejně jako evropské matky nenutí své děti k očkování ze sadistické radosti z jejich bolesti a strachu, neobřezávají africké matky své dcery proto, aby jim ubližovaly, ale aby jim – se svou nejhlubší znalostí toho, co je v životě důležité – pomáhaly. Paradoxně dobro našeho/univerzálního lidského práva na genitálie pouze v určité adjustaci, může být opět zneužito k **opresi** těch nejslabších těmi politicky mocnějšími, ať už Západem či novou lokální k moci se deroucí či u moci se držící elitou (viz například zjevný „rurálně-městský“ konflikt v pozadí ve filmu *Na ten den nikdy nezapomenu*).

Vedle toho je možné vidět vlastní mocenské zájmy v širší perspektivě: Západní obsese ženskou obřízkou – ať už jakkoliv dobře míněná a motivovaná¹ – totiž také snadno **odvrací pozornost** od závažnějších a každodenně aktuálních tlaků, jako je nedostatek půdy, potravinových zdrojů, pitné vody, mezinárodní izolace, nadnárodní exploatace přírodních zdrojů či v nejhrošším případě válek, občanských válek, genocid a dalších forem mocenského útisku. Je ale „always easier to oppose their rites than our wrongs“² (Silverman 2004:432). Intervence proti těmto rituálům v rámci západního humanizačně civilizačního projektu ale může být vnímána jako další forma **koloniální dominance**, přestože někteří je mohou – z různých důvodů – odmítat.

Před jakoukoli takovouto naší (západní) intervencí by mělo být zvažováno, zda její ospravedlnění nestojí na neuvědomovaných **předsudcích** a skrytých (vlastních) zájmech opíraných o přesvědčení o vlastní kulturní **superioritě**. Zdánlivá jednoznačnost morálních postojů a hodnotových soudů může narazit i na zcela neočekávanou významovou různorodost lidských světů. A pak toto závažné a emocionálně i politicky exponované téma – včetně našeho rozhořčení i civilizační intervence – může v některých kontextech nabýt až groteskní rozměr boje se zástupnými mlýny: v některých tradičně necirkumcizních oblastech Afriky (jižní Čad) se totiž nyní ženská obřízka rozšiřuje jako **znak modernity**, nikoliv primitivismu (Leonard 2000a)! Podle žen, které ji v Čadu podstupují, je tato genitální adjustace (analogicky jako u nás depilace, chce se znovu připomenout) pouze „a fashion statement, a fad, something that is fun, rebellious, and cool“³ (Leonard 2000b:190, citováno podle Silverman

2004:433), něco, co podle svých vlastních slov ženy podstupují „pouze pro zábavu“ (Leonard 2000a).

A může-li být obřízka zábava, tak už snad nejsou ani tolik paradoxní výsledky výzkumů, podle kterých ženy „who have undergone female genital cutting are as likely as those who have not to achieve orgasm during sexual intercourse“⁴ (Coren 2003:51): podle odborné studie (Okonofua a kolektiv 2002), porovnávající obřezané a neobřezané ženy v Nigérii, o níž Coren reportuje, 59% neobřezaných a plných 66% obřezaných žen uvádělo, že obvykle či vždy při souložích dosahují orgasmus.⁵ Dalším překvapivým závěrem studie je, že „cut women were significantly more likely than uncut women to report that they initiated sexual intercourse with their partner“⁶ a že „genital cutting does not eliminate a woman's sexual sensation“⁷, ale alternuje je (Coren 2003:51). Obdobně se vyjadřuje i Fumbai Ahmadu ze Sierra Leone, která vyrůstala ve Spojených státech: po získání doktorátu z antropologie se vrátila do své rodné vsi a prošla cirkumcizní iniciací do tajné ženské společnosti, **aniž by** podle jejich slov zákrok sám nějak **eliminoval** její sexualitu⁸ (Ahmadu 2000, podle Silverman 2004:434).

Absence negativního vlivu obřízky či vaginálních mutilací na ženskou sexualitu je překvapivá jen do momentu, než si uvědomíme, že pod tento termín se řadí celá řada různých adjustací. S některými jejich variantami se můžeme dokonce setkat i v současné západní kultuře, ovšem nikoli pod názvem ženská obřízka či mrzačení pohlavních orgánů, ale pod sémanticky pozitivním a kulturně akceptovatelným pojmem „plastika genitálií“. Je zajímavé, že některé **motivy** a **motivace**, které při diskusích kolem ní zaznívají, **nejsou nepodobné** těm, které se mohly jevit tak překvapivými v souvislosti s cirkumcizními kulturami.

Například jeden populární ženský časopis (*Harpers's Bazaar*, 2000:3:148–149) informuje o možnosti „**plastiky genitálií**“ a rozvádí jednotlivé varianty zákroku. Popisuje kupříkladu plastiku stydkých pysků, při které se adjustují příliš velká, dlouhá nebo asymetrická labia maiora většinou tak, že chirurg odstraní „přečnívající část“. Další možnou adjustací je odstranění nežádoucího tuku ze stydkého pahorku liposukční metodou, anebo naopak injekční zavedení tuku z jiné části pacientčina těla do povislých či asymetrických stydkých pysků. Vnější genitálie zájemkyň také mohou projít celkovým omlazením – „liftingem“ – této oblasti, kterého se dosahuje „odstraněním ochablé

kůže ze stydkého pahorku a velkých stydkých pysků a povytažením zbylé pokožky vzhůru“. Ne nepodobné částečné infibulaci je zúžení vaginy, a „plastika poštěváčku“ je zase zákrok připomínající sunnu – jedná se o „odstranění kožního krytu klitorisu“.⁹

Samozřejmě, že takovéto drastické zásahy mají, alespoň pro ty, kdo je podstupují, nezpochybnované a hluboce **racionální** – tedy **kulturně racionální** – **motivace** – ženy k nim přistupují jednak z estetických důvodů, jednak „kvůli zvýšení citlivosti a (zvýšení) sexuálního prožitku“. Také šestatřicetiletá Viktoria, která v článku vypráví o své zkušenosti s touto adjustací (plastikou, obřízkou, mrzačením, znetvořením ...?) genitálií, k ní přistoupila z estetických důvodů a „kvůli lepšímu sexu“. Když totiž přišlo do módy razantnější vyholování pubického ochlupení, začala mít pocit, že ji mezi nohama „narostla varlata“. A tak se rozhodla „zdokonalit si tělo“ pomocí lékařského zákroku. Za ten zaplatila téměř 5000 dolarů a stav po probuzení z narkózy byl velmi bolestivý. Při myšlence na urinaci se hrůzou málem zpotila. Oba stydké pysky měla oteklé a asi pětkrát větší než předtím. Doma musela ležet v posteli a ránu si ledovat. Třetí den se šla projít, ale kvůli bolesti se musela vrátit. Měla ale **báječný pocit**, že ji nikde nic nevisí, po třech týdnech si zkusmo a s orgastickým úspěchem zamasturbovala, a později vycházel i sex s přítelem (jen ze začátku si mírně stěžoval, že ho stehy škrábou na penisu). Nyní se konečně cítí příjemně a sebevědomě, má větší chuť na sex, nahá se už nestydí, a nikde nic nepřebývá.

Jak civilizované, jak progresivní, jak lidské, mohli bychom si říct – anebo se zeptat, **jak**, kdy a kde se ku příkladu plastika, lifting a mutilace genitálií liší a také **kdo** a **proč** je takto liší. I když ženská obřízka někdy může být zdraví nebezpečný zákrok a skutečné utrpení provázené upřímným voláním o pomoc po méně drastické kulturní alternativě, kterou je možno dosáhnout stejného efektu, jindy může překvapivě být svobodnou volbou s důležitými prvky kulturní identity, a dokonce i zábavou a výrazem kulturního pokroku. Paušálně generalizující odsouzení ale s porozuměním tomuto fenoménu nepomůže. Ukazuje se v něm totiž **problematičnost jednoduchých univerzálních hodnotových soudů** a hluboký etický rozměr lidského počínání. Z obojího vyplývá nezbytnost pokusit se informovaně posoudit, zda naše dobro – ať už je to dobro specifických tělesných adjustací (přítomnost klitorisu, nepřítomnost ochlupení), specifické organizace společenských a genderových vztahů (rovnost pohla-

ví), specifické ekonomické organizace (kapitalistická tržní směna) či specifického politického uspořádání (demokracie) – je skutečně dobrem i pro ty druhé, nebo zda je to jen (někdy pokrytecká někdy neuvědomovaná) zástěrka k prosazení vlastních zájmů. Vydát se na neinformované křížové tažení tak může přispět právě k opaku toho, čeho jím chceme dosáhnout. Staré „cui bono“ – **komu ku prospěchu** je prosazovaná intervence, tedy tázání se po významu aktu, jeho motivaci a jeho mocenském kontextu, je možná **dobrým začátkem**. V něm nebude na škodu si všimnout, že ženská obřízka je možná dalším **metaforickým bodem střetu** konfliktních kultur. I když vyhlíží jako střet pohledu dvou různých kultur na ženské genitálie, i když se spor vede zdánlivě o podobu lidské sexuality, týká se v důsledku **sporu o univerzálně správnou a závaznou podobu lidství a lidského jednání**.

Lidé na celém světě vždy nějakým způsobem upravují svá těla do kulturně akceptovatelné podoby a specifická pozornost a péče je věnována i takovým tělesným orgánům, jako jsou genitálie. Také ty jsou – tu výrazněji, tu méně výrazně – adjustovány do kulturně akceptovatelné podoby. Všemi těmito tělesnými úpravami – zdobením, mytím, tetováním, barvením, odíváním, zjizvováním či plastickým chirurgickým operováním – komunikují určité specifické kulturní významy týkající se jejich ideálu krásy, skupinové identity či identity genderové, sociálního statusu, konceptu příbuzenství, reprodukce a vztahu mezi předky a potomky, esence mravnosti atd. Všechny tyto akty jsou vlastně výrazem **představ o podstatě lidství**, výrazem přesvědčení o tom, **jak být správně člověkem** a jakými cestami toho dosáhnout.

Různé kultury ale – z podstaty definice kultury – mají o lidství velmi různé představy, a tyto představy jsou mnohdy kontradiktní a konfliktní. Je možné, že některé tyto představy vedou k praktikám tak **mala-daptivním**, že jejich aktéři, lapeni v nich pastí kulturní tradice, budou vděční za méně bolestivou a zdraví nebezpečnou alternativu. Je ale také možné, že naše snaha o jejich eliminaci má zcela jiné, neuvědomovaně hluboce **etnocentrické** motivace. Uvědomění si hlubokého kulturního ukotvení vlastních představ o univerzální platnosti a správnosti našeho specifického pojetí lidství by mohlo umožnit pochopení našich motivací a mohlo vést k senzitivizaci ke kulturním alternativám. Je docela dobře možné, že některé „tradiční“ představy o světě, podstatě člověka a lidských vztazích, včetně některých podob genitálních adjusta-

cí, je (pro nás) nemožné akceptovat. Jejich razantní odsouzení ale není možné bez předchozího porozumění jak odmítaným fenoménům, tak příčinám jejich odmítání.

Neochvějný liberál a pokrokař Paolo Mantegazza, profesor antropologie a senátor království italského, země, která dala ghettům jejich jméno, na konci 19. století v dobré víře takto horuje pro zákaz obřízky – tentokrát mužské – ve jménu rovnosti lidské:

„Obřízka jest rozeznávacím znakem plemen, jest krutým zmrzačením ústroje, chránícího žalud jako ústroj rozkoše; jest krvavým protestem proti všeobecnému sbratření, a byl-li Kristus obřezán, sám na kříži protivil se každému znamení, které lidi mezi sebou rozlišovalo. ... Já pak tolik tvrdím, že u národů vzdělaných obřízka jest pravou hanebností; a já, jenž nejsem žádným antisemitou, jenž velice si vážím Israele, já, jenž nežádám na živé duši vyznání víry, nýbrž toliko bratrství čisté a počestné, volám a neustanu volati až do posledního dechu k Hebrejcům: Nezmrazujte se, nevtiskujte svému masu nenáviditelné znamení, kterým od jiných se odlišujete; neboť pokud tak činití budete, nesmíte činití nároky na rovnost s námi“ (1894:92–93).

Poznámky

¹ Pro příklady veřejné kampaně proti ženské obřízce viz například Silverman 2004:433, poznámka 8 v kapitole 3.

² „vždy snadnější stavět se proti pochybným pravdám jejich nemožných rituálů, než proti možným omylům našich nepochybných pravd“ (překlad J.S.).

³ „móda, vychytávka, frajeřinka, něco vzrušujícího, trochu rebelství a prostě frikulín“ (překlad J.S.).

⁴ „které prošly obřízkou dosahují orgasmus při souloži ve stejné míře jako ty, které jí neprošly“ (překlad J.S.).

⁵ Vzorek o velikosti 1836 žen, z nichž bylo 55 % neobřezaných, 32 % prošlo obřízkou typu I podle klasifikace WHO (přinejmenším částečná amputace klitorisu), 11 % typem II (přinejmenším částečná amputace klitorisu a labia minora) a necelá 2 % typem III a IV (infibulace nebo jiný zásah) (Coren 2003:51).

⁶ „ženy s obřízkou uváděly výrazně častěji než ženy neobřezané, že iniciují sexuální styk se svým partnerem“ (překlad J.S.).

⁷ „genitální obřízka neeliminuje ženské sexuální vzrušení“ (překlad J.S.).

⁸ Také letitá studie Marie Bonaparte (1948) uvádí, že odstranění klitorisu sexuální vzrušení nijak nesnižuje a masturbace zůstává stejně efektivním prostředkem sexuální stimulace jako před zákrokem (Gregersen 1994:111).

⁹ Už B. L. Whorf upozorňoval na schopnost jazyka „utvářet realitu“ a postoje lidí ke světu kolem nich: i když bych rozhodně nechtěl žít ve světě, kde mě čeká zmrzačení genitálií, jejich liftingu bych se, dovedu si představit, naopak těšil. Kdo ví ovšem, není-li svět spíš orwellovský, v němž lifting je mrzačení, nebo dokonce mrzačení je lifting ...

10

Autor knihy

PhDr. Jaroslav Skupnik, Ph.D.

Skupnik, Jaroslav (19. 3. 1962, Karviná), PhDr., Ph.D., kulturní a sociální antropolog, odborný asistent Ústavu etnologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. V roce 1992 absolvoval na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v oboru etnologie (Mgr.), v roce 1998 ukončil tamtéž postgraduální studium (Dr., roku 1999 PhDr. a Ph.D.). Od roku 1996 je odborným asistentem Ústavu etnologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, kde přednáší kulturní a sociální antropologii, antropologii příbuzenství, problematiku terénního výzkumu a etnografie. Stál u zrodu časopisu *Cargo* (*Časopis pro kulturní / sociální antropologii*). Absolvoval studijní a badatelské pobyty v USA (1992–1993 University of Massachusetts, Mount Holyoke College; 1994–1995 Kansas State University), Velké Británii, Polsku a Slovensku. Terénní výzkum prováděl v letech 1998 až 1999 v romských osadách na Slovensku. Pro edici *Panoráma biologické a sociokulturní antropologie napsal 7. svazek *Manželství a sexualita z antropologické perspektivy* (2002) a 33. svazek *Kultury sexuality: Západ a ženská obřízka. Kulturně antropologická perspektiva* (2007). Věnoval se kritice biologizujících modelů lidského chování, zvláště pak v souvislosti s kulturními determinantami příbuzenství, manželství a sexuality (články Sociobiologie: antropologická perspektiva. *Cargo*, 1999, č. 1, s. 67–69; Bezpředmětné průrvy a kulturní prosakování. *Cargo*, 1999, č. 3–4, s. 232–242; Je nesnadné vysvětlit

je jinak: Iracionalita a nepochopení kulturně konstituovaných významů. *Český lid*, roč. 86, 1999, č. 4, s. 303–309) a romské problematice („Světy se zrcadlem.

Marginalizace a integrace z hlediska psychosociologické dynamiky společnosti.“ *Sociologický časopis/ Czech Sociological Review*, 2007, 43:1:133-148). Dále se věnuje popularizaci kulturní a sociální antropologie (Česká televize, Rádio Svobodná Evropa), je autorem textů v obrazové publikaci dokumentující život

Romů – *Hermanovce* (New York: Trolley, 2003). Kontakt: PhDr. Jaroslav Skupnik, Ph.D., Ústav etnologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, Celetná 20, 110 00 Praha 1, telefon: 221 619 625, e-mail: jaroslav.skupnik@ff.cuni.cz.

11

Autor ilustrací

Ladislav Novák

Novák, Ladislav (4. 8. 1925, Turnov – 27. 7. 1999, Třebíč), básník, výtvarník, spisovatel.

Ladislav Novák se narodil 4. srpna 1925 v Turnově. V letech 1945–1950 na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze absolvoval obor čeština-dějepis. Od roku 1964 //1954??// žil trvale v Třebíči, kde do roku 1985 působil jako gymnaziální profesor češtiny a dějepisu. Byl účastníkem hnutí Phases a členem TTKlubu v Brně.

Dílo: Od počátku 40. let psal poezii pod vlivem surrealismu, civilismu a katolicismu; tehdy ho ovlivnily významné osobnosti, jako například Jakub Deml, Vítězslav Nezval a Jan Zahradníček, s nimiž se osobně stýkal. Kolem roku 1958 se rozešel s tradiční poezií a vytvářel první vizuální básně a onomatopoické texty. Od roku 1959 zkoumal dripping jako záznam, vymezený mírou a rytmem písčící ruky; v tomto období navázal tvůrčí přátelství s Jiřím Kolářem, Janem Kottkem a Mikulášem Medkem. V letech 1962 až 1964 vytvořil celou škálu vlastních výtvarných postupů a technologií, vycházejících z koláže, zejména alchymáze, dovolující chemicky narušit strukturu obrazu či textu a tak změnit jeho význam, a různé typy derealizací, v nichž se destrukce uplatnila jako nový způsob organizace výchozího materiálu, většinou tištěných obrázků a textů. Topologické texty (od roku 1964) mu dovolily nově aktualizovat princip automatismu a tematizovat vzájemnost vpředu – vzadu v překvapivých

biomorfních útvech. V roce 1964 dostal konečnou podobu Novákův objev – *froasáž*. Tento název dal Novákově technice francouzský básník a kritik Edouard Jaguer. Při této technice postupoval autor tak, že zmačkal v rukou list čistého papíru, který potom vyrovnal a potíral zředěnou tuší. Ta uvízne především v puklinách a ohybech papíru. V takto vzniklé ná-

hodné struktury hledal autor určitý tvar, který často přímo samovolně vystupoval z podkladu. Když jej našel, přikročil k jeho fixaci tužkou nebo tuší a nakonec koloroval akvarelem. Výtvar může být lyrický, s nepředmětnou strukturou (takové byly především první Novákovy froasáže), jindy má podobu figurální či fantazijní.

Zatímco v dřívější době se v jeho tvorbě objevovaly některé výtvarné techniky, jako alchymáže, koláže, dekoláže a kresby souběžně s froasážemi, v posledních patnácti letech se staly převážně froasáže jeho nejvlastnějším médiem, doslova spjatým s jeho bytím. Starší froasáže byly výrazně barevné; pro ně nacházel vzor v perských miniaturách a japonských dřevorezech. Pro Novákovu tvorbu je vůbec příznačná záliba v orientálním umění.

Od konce sedmdesátých let své froasáže tvarově oprostoval, abstrahoval a barevně tlumil. V poslední době dominovaly pouze tušové monochromy. I tuto změnu navodil vliv orientální tušové malby a myšlenky zen-buddhismu, které mu byly velmi blízké. Náklonnost pro japonskou kulturu získal již v mládí a některými prvky japonské kultury byl přímo fascinován. Pokud se ho však někdo zeptal, které prvky japonské kultury ho nejvíce inspirativně ovlivňují, odpovídal: *„Těžko to dokáži definovat, snad je to důvěrný vztah k přírodě i k přírodě vlastního těla a z toho vyplývající spontaneita, důraz na řemeslnou zručnost, úsilí o maximální oprostěnost a z toho rezultující jednoduchost a elegance...“* Přes svůj obdiv k japonské kultuře a japonskému umění je Novák nikdy nenapodoboval (a ani napodobovat nechtěl), na to byl příliš zakořeněn v kultuře evropské.

K samotné technice froasáže autor uvedl: *„Metoda froasáže kombinuje náhodnost s tvůrčím záměrem značně zajímavým a ne zcela jednoduchým způsobem. Vůbec se zdá důležitým, že papír mačkám rukou, tj. v dlani svými pěti prsty, a tak vlastně vznikají ony soustředěné, pavučinám podobné obrazy. V jistém smyslu odpovídá kresba na papíře rýhám na mé dlani a podléhá patrně stejným nebo podobným chiromantickým zákonitostem. Evokovaný tvar odpovídá zároveň mé vlastní psychice, okamžitému stavu mého vědomí i podvědomí, takže svými froasážemi vlastně objevuji vždy sám sebe ...“*

Tímto výrokem umělec nejlépe charakterizoval podstatu své tvorby a vlastně i jakékoliv tvorby: tj. duchovní proměnu sebe sama. V tomto případě dochází k proměně ve hmatatelnou podobu froasáže, obrazů

duchovního světa svého druhu, plných metaforických podobenství nejobecnějších vztahů a situací lidských i přírodních. Jimi působí na vnitřně spřízněné vlastnosti vnímavého pozorovatele obrazu. Novákovi se podařilo objevit výtvarnou metodu, s kterou se mohl plně ztotožnit. Výsledkem je dílo mimořádně autentické a otevřené směrem k divákovi.

Novák měl velký okruh obdivovatelů v Itálii, kam často zajížděl (Benátky, Řím, Verona). Při jednom svém pobytu (1989) ve Veroně začal dělat kresby stříkané černou tuší, které nazval – podle místa vzniku – *veronážemi*. Dotváří je dalšími kresebnými zásahy nebo kolážemi. Z veronáže pokračuje i další etapa litých tuší, která byla poslední v jeho experimentování.

Mezi Novákovu hledání nových kresebných možností patří i takzvané *topologické kresby*. Jejich východiskem je automatická kresba, o níž autor tvrdil, že ji po léta provozoval jako jakousi „rozcvičku“. Topologická kresba má kromě automatismu další přísné pravidlo – čáry se nesmí překřížit a není možno u nich rozlišit, co je „uvnitř“ a co je „venku“, „vpředu“ a „vzadu“, „nahore“ a „dole“. Bylo neobyčejným zážitkem pozorovat Ladislava Nováka při tvorbě topologické kresby. Jeho tužkou či pérem vyzbrojená ruka tékala po papíře, jako by byla vedena tajemnou silou v hypnotickém stavu. Topologickými kresbami a jinými originálními technikami Ladislav Novák objevným způsobem obohatil klasické podoby imaginativního umění. Stal se jednou z nejpozoruhodnějších osobností českého umění, a to přesto, že se od padesátých //šedesátých??// let rozhodl žít a pracovat v Třebíči, stranou větších kulturních center, včetně Prahy. Tato skutečnost spolu s poměry politickými způsobila, že Novákovu dílo je širší veřejnosti u nás méně známé než v cizině. Novák říkal: *„Je dosti komické, že se mi spoluobčané dozvídali o mé umělecké činnosti až ze zahraničního rozhlasu a byli tím nemálo udiveni. Vždyť u nás jsem po dlouhá léta neměl tu nejmenší možnost publikační činnosti ...“*

Samostatné výstavy: 1965 Galerie Václava Špály, Praha; 1966 Oblastní galerie Vysočiny, Jihlava; Krajská galerie, Hradec Králové; 1967 Galerie Jaroslava Krále, Brno; Galerie Alfa, Modena (Itálie); 1968: Malinův dům, Havlíčkův Brod; 1969 Galerie Václava Špály, Praha; 1970 Galerie na Karlově náměstí, Praha; 1971 Galerie Les Mains Libres, Paříž (Francie); 1972 Divadlo hudby, Olomouc; 1974 Galerie Semih Huber, Curych (Švýcarsko); Galerie La Bussola, Turín (Itálie); Galerie Schvarz, Milán (Itálie); 1976 Galerie

R, Norimberk (Německo); Galerie Tambert, Paříž (Francie); 1978 Minigalerie Výzkumného ústavu veterinárního lékařství, Brno; Ann Arbor, Michigan (USA); 1979 Ústav makromolekulární chemie ČSAV, Praha; 1981 Gallery A, Amsterdam (Nizozemsko); 1982 Brown Gallery, Washington, D. C. (USA); 1984 Malá galerie Vysoké školy veterinární, Brno; 1985 Galerie Rafay, Kronoberg (Dánsko); 1986 Galerie Ferrari, Verona (Itálie); Galerie J. et. J. Dongui, Paříž (Francie); Edition Hundertmark, Kolín nad Rýnem (Německo); 1987 Dům umění města Brna, Brno; 1988 Kulturní středisko Opatov, Praha; Studium Mládeže Dk Pb, Opava; Salon Mina, Litvínov; Malá galerie Československého spisovatele, Praha; 1989 Krajský pedagogický ústav, Hradec Králové; 1990 Ústav makromolekulární chemie ČSAV, Praha; Malovaný dům, Třebíč; Dům umění města Brna, Brno; 1991 Art galerie, Žďár nad Sázavou; Domus Jani, Verona (Itálie); Východočeská galerie, Pardubice; Galerie Vysočiny, Jihlava; 1992 Galerie moderního umění, Hradec Králové; Galerie Della, Ostrava; Galerie J. et. J. Dongui, Paříž (Francie); Galerie, Ostrov nad Ohří; Galerie Václava Špály, Praha; 1994 Galerie Vltavín, Praha; 1995 Sín E. Filly, Ústí nad Labem; České muzeum výtvarného umění, Praha; Oblastní galerie, Liberec; Dům umění města Brna, Brno; Státní galerie výtvarného umění, Cheb; Galerie moderního umění, Hradec Králové; Oblastní muzeum Českého ráje, Turnov; 1996 Velvyslanectví České republiky, Vídeň (Rakousko); Galerie Caesar, Olomouc; Malovaný dům, Třebíč; Galerie umění, Karlovy Vary; Moravské zemské muzeum, Brno; Galerie Sovinec, Sovinec; Galleria d'Arte Zanarini, Bologna (Itálie); 1997 Slovenská národná galéria, Bratislava (Slovensko); 1999 Palazzo del Sette, Orvieto (Itálie).

Publikace Ladislava Nováka: Písně vrbového proutku (překlady eskymácké poezie), Státní nakladatelství

krásné literatury a umění, Praha 1965; *Pocta Jacksonu Pollockovi* (poezie), Mladá fronta, Praha 1966; *Trpký čas* (překlady poezie A. Césaire), Odeon, Praha 1968; *Deset interpretovaných kreseb*, Vysoká škola uměleckoprůmyslová, Praha 1968; *Dějiště stávky* (překlady poezie E. Jaguera), Vysoká škola uměleckoprůmyslová, Praha 1968; *Textamenty* (poezie s vlastními kresbami), Blok, Brno 1968; *Gedichte für bewegte Rezitation* (překlady do němčiny), Literarisches Colloquium, Berlín 1970; *Mužiček z Mandragory* (překlady A. von Armin), Odeon, Praha 1973; *Poems* (překlady do angličtiny a francouzštiny), Collection OU, Lingatestone 1976; *Verschiedene Techniken von Novak*. 42. Karton Edition Hundertmark, Berlín 1976; *Testi* (překlady do itaštiny), Tau/ma 4, Bologna 1976; *Zrození duhy* (překlady indiánské poezie), Odeon, Praha 1978; *Receptář*, Concordia, Praha 1992; *Bouřková mračna*, Mladá fronta, Praha 1993; *Známosti*, Arca JiMfa, Třebíč 1994; *Proměny pana Hadlize*, Torst, Praha 1995; *Zapomenuté básně*, Arca JiMfa, Třebíč 1996; *Píseň o Acnavi*, Kovalam, Praha 1997; *Verzwoffnung*, Buchwerkstalt Thanhäuser, Ottensheim an der Donau 1997; *Čtyři roční doby*, JME, Třebíč 1998.

Díla vytvořená pro Kruh prstenu: Světové dějiny sexuality, erotiky a lásky od počátků do současnosti v reálném životě, krásné literatuře, výtvarném umění a dílech českých malířů a sochařů inspirovaných obsahem této knihy:

Ladislav Novák, *Proměny Erotovy I–IX*, cyklus devíti listů pro projekt *Kruh prstenu: Světové dějiny sexuality, erotiky a lásky od počátků do současnosti v reálném životě, krásné literatuře, výtvarném umění a dílech českých malířů a sochařů inspirovaných obsahem této knihy*, 1963–1999, 45x32,5 cm (1), 44,5x32,5 cm (2), 41,5x29 cm (3), 42x29 cm (4), 49,5x32 cm (5), 49,5x32 cm (6), 47,5x32,5 cm (7), 50x35,5 cm (8), 49,5x32 cm (9).

12

Citovaná literatura

- Abusharaf, Rogaia, M., 2001, „Virtuous Cuts: Female Genital Circumcision in an African Ontology.“ *Differences* 12:112–40.
- Ahmadu, Fumbai, 2000, „Rites and Wrongs: An Insider/Outsider Reflects on Power and Excision.“ In Shell–Duncan, Bettina a Hernlund, Ylva, (eds.), *Female „Circumcision“ in Africa: Culture, Controversy, and Change*. Boulder: Lynne Rienner, 283–312.
- Althaus, Frances, A., 1997, „Female Circumcision: Rite of Passage Or Violation of Rights?“ *International Family Planning Perspectives*, 23:3:130–133.
- Angeloni, Elvio, (ed.), 1994, *Anthropology*. Guilford: Dushkin Publishing Group.
- Angeloni, Elvio, (ed.), 1996, *Anthropology*. Guilford: Dushkin Publishing Group/Brown and Benchmark Publishers.
- Barfield, Thomas, (ed.), 1997, *The Dictionary of Anthropology*. Oxford: Blackwell.
- Boddy, Janice, 1982, „Womb as Oasis: the Symbolic Context of Pharaonic Circumcision in Rural Northern Sudan.“ *American Ethnologist* 9, 4:682–98.
- Boddy, Janice, 1989, *Wombs and Alien Spirits: Women, Men and the Zar Cult in Northern Sudan*. Madison: University of Wisconsin Press.
- Bonaparte, Marie, 1948, „Notes sur l'excision.“ *Revue française de psychoanalyse*, 12:213–231.
- Brandes, Stanley, 1985, „Women of Southern Spain: Aspirations, Fantasies, Realities.“ In Gilmore, David, D. a Gwynne, Gretchen, (eds.), 1985, *Sex and Gender in Southern Europe: Problems and Prospects*. *Anthropology* 3(1–2):111–128.
- Broch–Due, Vigdis, Rudie, I. a Bleie, Tone (eds.), 1993, *Carved Flesh/Cast Selves: Gender Symbols and Social Practices*. Oxford: Berg
- Campbell, Beatrix, 1987, „A Feminist Sexual Politics: Now You See It, Now You Don't.“ *Feminist Review* (eds.), *Sexuality: A Reader*. London: Virago.
- Corbin, Alain, 1990, „Backstage.“ In Perrot, Michell, (ed.), 1990, *A History of Private Life. From the Fires of Revolution to the Great War*. Cambridge and London: Harvard University Press, 451–667.
- Coren, C., 2003, „Genital Cutting May Alter, Rather Than Eliminate, Women's Sexual Sensation.“ *International Family Planning Perspectives* 29:1:51.
- Daly, Mary, 1978, *Gyn/ecology: The Metaethics of Radical Feminism*. London: The Woman's Press.
- Denniston, George, C. a Milos, Marilyn, F., (eds.), 1997, *Sexual Mutilations: A Human Tragedy*. New York: Plenum.
- Dettwyler, Katherine, A., 1994, *Dancing Skeletons: Life and Death in West Africa*. Prospect Heights: Waveland Press
- Dettwyler, Katherine, A., 1996, „Female Circumcision.“ In Angeloni, Elvio, (ed.), 1996, *Anthropology*. Guilford: Dushkin Publishing Group/Brown and Benchmark Publishers, 144–146, přetištěno z Dettwyler, Katherine, A., 1994, *Dancing Skeletons: Life and Death in West Africa*. Prospect Heights: Waveland Press, 25–31.

- Duffy, John, 1963, „Masturbation and Clitoridectomy: A Nineteenth Century View.“ *Journal of the American Medical Association* 3:166–168.
- Fingerland, Jan, 2003, „Znamení na vašem těle. Z kulturní historie rituální obřízky.“ *Teologie a Společnost* 2003:5:9–14.
- FORWARD, 1989, *Report on the First National Conference on Female Genital Mutilation. Unsettled Issues for Health and Social Workers in the UK*. London: Foundations for Women's Health Research and Development.
- Frazer, James, G., 1904, „The Origins of Circumcision.“ *Independent Review* 4:204–18.
- Freud, Sigmund, 2000, „Tři pojednání k teorii sexuality.“ In *Sebrané spisy Sigmunda Freuda. Pátá kniha: Spisy z let 1904–1905*. Praha: Jiří Kocourek, 27–132.
- F. R. S., 1866, „Correspondence.“ *British Medical Journal* 16:654.
- Geertz, Clifford, 2000a, *Interpretace kultur*. Praha: Slon.
- Geertz, Clifford, 2000b, „Dopad pojetí kultury na pojetí člověka.“ In Geertz, Clifford, 2000a, *Interpretace kultur*. Praha: Slon, 45–67.
- Gilmore, David, D. a Gwynne, Gretchen, (eds.), 1985, *Sex and Gender in Southern Europe: Problems and Prospects. Anthropology* 3(1–2).
- Gluckman, Max, 1962, *Essays on the Ritual of Social Relations*. Manchester: Manchester University Press.
- Gordon, Daniel, 1991, „Female Circumcision and Genital Operations in Egypt and the Sudan: A Dilemma for Medical Anthropology.“ In *Medical Anthropology Quarterly* 1991:5:3–14.
- Gould, Stephen, Jay, 1995, „Male Nipples and Clitoral Ripples.“ In Gould, Stephen, Jay, 1995, *Adam's Navel*. New York: Penguin, 41–58.
- Gould, Stephen, Jay, 1995, *Adam's Navel*. New York: Penguin.
- Greer, Germaine, 1984, *Sex and Destiny: The Politics of Human Fertility*. London: Secker and Warburg.
- Gregersen, Edgar, 1994, *The World of Human Sexuality. Behaviors, Customs, Beliefs*. New York: Irvington Publishers.
- Heise, Lori, 1994, „The Global War Against Women“ In Angeloni, Elvio, (ed.), 1994, *Anthropology*. Guilford: Dushkin Publishing Group, 134–136, přetištěno z *The Washington Post*, April 9, 1989.
- Hicks, David a Gwynne, Margaret, A., 1994, *Cultural Anthropology*. HarperCollins College Publishers.
- Hite, Shere, 1976, *The Hite Report: A Nationwide Study on Female Sexuality*. New York: Macmillan.
- Hosken, Fran, P., 1982, *The Hosken Report: Genital and Social Mutilation of Females*. Lexington: Woman's International News Network.
- Ibrahim, Barbara, 2001, „The Female Circumcision Controversy: An Anthropological Perspective (Ellen Gruebaum)“, Book Review, *Studies in Family Planning*, 32:2:186–187.
- Inhorn, Marcia, C. a Buss, Kimberly, H., 1993, „Infertility, Infection, and Iatrogenesis in Egypt: The Anthropological Epidemiology of Blocked Tubes.“ *Medical Anthropology* 15:217–244.
- Kinsey, Alfred, C. a kol., 1953, *Sexual Behavior in the Human Female*. New York: Grune and Stratton.
- Korbin, Jill, E., (ed.), 1981, *Child Abuse and Neglect: Cross-Cultural Perspective*. Berkeley: University of California Press.
- Kouba, Leonard, J. a Muasher, Judith, 1985, „Female Circumcision in Africa: An Overview.“ *African Studies Review* 28:1:95–110.
- Kouřilová, Iveta, 2003, „Žena a sexualita – fatální téma islámu.“ In Kouřilová, Iveta a Mendel, Miloš, (eds.), 2003, *Cesta k prameni – fatwy islámských učenců k otázkám všedního dne*. Praha: Orientální ústav AV ČR, 33–65.
- Kouřilová, Iveta a Mendel, Miloš, (eds.), 2003, *Cesta k prameni – fatwy islámských učenců k otázkám všedního dne*. Praha: Orientální ústav AV ČR.
- Lawless, Robert, 1996, *Co je to kultura*. Votobia.
- Leonard, Lori, 2000a, „We Did It for Pleasure Only: Hearing Alternative Tales of Female Circumcision.“ *Qualitative Inquiry* 6:212–228.
- Leonard, Lori, 2000b, „Adopting Female Circumcision in Southern Chad: The Experience of Myabé.“ In Shell-Duncan, B. a Hernlund, Y., (eds.), *Female Circumcision in Africa: Culture, Controversy, and Change*. Boulder: Lynne Rienner, 167–191.
- Le Vine, S. a Le Vine, R., 1981, „Child Abuse and Neglect in sub-Saharan Africa.“ In Korbin, Jill, E., (ed.), 1981, *Child Abuse and Neglect: Cross-Cultural Perspective*. Berkeley: University of California Press.
- Mantegazza, Paolo, 1894 (1885), *O láskách lidských: Pokus ethnologie lásky*. Praha: I. L. Kober.
- Montagu, Ashley, 1995, „Mutilated Humanity.“ *Humanist* 55:12–15.
- Murphy, Robert, F. 1998, *Úvod do kulturní a sociální*

- antropologie*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Okonofua, F., E. a kol., 2002, „The Association between Female Genital Cutting and Correlates of Sexual and Gynaecological Morbidity in Edo State, Nigeria.“ *British Journal of Obstetrics and Gynaecology*, 106:10:1089–1096.
- Parker, Melissa, 1999, „Female Circumcision and Cultures of Sexuality.“ In: Skelton, Tracey a Allen, Tim, (eds.), 1999, *Culture and Global Change*. London: Routledge, 201–211.
- Perrot, Michell, (ed.), 1990, *A History of Private Life. From the Fires of Revolution to the Great War*. Cambridge and London: Harvard University Press.
- Sheehan, Elizabeth, 1981, „Victorian Clitoridectomy: Isaak Baker Brown and His Harmless Operative Procedure.“ *Medical Anthropology Newsletter* 12:10–15.
- Shell–Duncan, Bettina a Hernlund, Ylva, (eds.), *Female „Circumcision“ in Africa: Culture, Controversy, and Change*. Boulder: Lynne Rienner.
- Silverman, Eric, K., 2004, „Anthropology and Circumcision“. *Annual Review of Anthropology*. 33:419–45.
- Skaine, Rosemarie, 2005, *Female Genital Mutilation: Legal, Cultural and Medical Issues*. London: McFarland.
- Skelton, Tracey a Allen, Tim, (eds.), 1999, *Culture and Global Change*. London: Routledge.
- Slack, Alison, T., 1988, „Female Circumcision: A Critical Appraisal.“ *Human Rights Quarterly* 10:437–486.
- “Report of Obstetrical Society Meeting to Investigate Isaac Baker Brown’s Practice of Cliteridectomy”, 1967, *British Medical Journal* 6:395–410.
- Talle, Aud, 1993, „Transforming Women into ‚Pure‘ Agnates: Aspects of Female Infibulation in Somalia.“ In Broch–Due, Vigdis, Rudie, I. a Bleie, Tone (eds.), *Carved Flesh/Cast Selves: Gender Symbols and Social Practices*. Oxford: Berg, 83–106.
- Turner, Victor, 1962, „Three Symbols of Passage in Ndembu Circumcision Ritual.“ In Gluckman, M., 1962, *Essays on the Ritual of Social Relations*. Manchester: Manchester University Press, 124–173.
- Turner, Victor, 1967, „Mukanda: The Rite of Circumcision.“ In Turner, Victor, 1967, *The Forest of Symbols*. Ithaca: Cornell University Press, 151–279.
- Turner, Victor, 1967, *The Forest of Symbols*. Ithaca: Cornell University Press.
- United Nations, 1994, *Report of the International Conference on Population and Development*, New York.
- United Nations, 1995, *Report of the Fourth World Conference on Women*, New York.
- Van Der Kwaak, Anke, 1992, „Female Circumcision and Gender Identity: A Questionable Alliance?“ *Social Science and Medicine* 35:777–787.
- Vrhel, František, 2002, *Antropologie sexuality: sociokulturní hledisko*. Edice Panorama biologické a sociokulturní antropologie, editor Jaroslav Malina. Brno: Nadace Universitas Masarykiana.
- Walley, Christine, J., 1997, „Search for ‚Voices‘: Feminism, Anthropology, and the Global Debate over Female Genital Operations,“ *Cultural Anthropology* 12:405–38.
- WHO, 1996, *Female Genital Mutilation: Report of a WHO Technical Working Group*, Geneva.

13

Výkladový slovník některých užívaných pojmů

antropologie, v anglosaském pojetí vědní disciplína zabývající se výzkumem všech podob a podmínek lidské existence. V rámci antropologie lze vydělit několik výrazných polí ovlivněných lokálními badatelskými tradicemi. Fyzická (biologická) antropologie se zabývá biologickými a fyzickými stránkami lidství. Kulturní antropologie se v rámci severoamerické tradice koncentruje na svůj ústřední široce pojímaný koncept kultury, kterým rozumí označení všech specificky lidských negenetických jevů projevujících se ve světových názorech, idejích, normách, regulativech atd. V rámci britské tradice se obdobnými problémy zabývá sociální antropologie; pro ní je ústředním pojmem společnost, a klade důraz na studium různých prvků sociální struktury. Jako další pole antropologie se označuje lingvistická antropologie zabývající se vztahem jazyka a kultury/společnosti/biologie. Archeologie, další antropologická subdisciplína anglosaského modelu, se zabývá studiem života lidstva v minulosti.

cirkumbusce, *ženská obřízka.

cirkumcize, *obřízka

enkulturace, též socializace, proces, jehož prostřednictvím dochází k mezigeneračnímu předávání specifických *kulturních konstrukcí, tj. kulturních představ, hodnot, norem a znalostí; učení se kultuře, jejímž osvojením se jedinci stávají plnohodnotnými členy své společnosti.

etnocentrismus, přesvědčení, že jedincova vlastní kultura je nadřazená kulturám ostatním, že pouze její hodnoty a praktiky jsou přirozené a správné, mnohdy dokonce jediné lidské; etnocentrické postoje vedou k (většinou negativnímu) hodnocení ostatních kultur

a kulturních zvyklostí skrze pozorovatelovy vlastní kulturní předsudky.

excize, * ženská obřízka.

faraonská obřízka, * ženská obřízka.

feminismus, hnutí rozvíjející se především v Západní Evropě a Severní Americe od 60. let 20. století, které mimo jiné přineslo do té doby opomíjenou rodovou/genderovou perspektivu společenských jevů.

FGC, Female Genital Cutting, *ženská obřízka.

FGM, Female Genital Mutilation; Female Genital Modification, *ženská obřízka.

genderové role, dříve též pohlavní role; kulturně předepsané naučené chování pojící se se „sociálním pohlavím“, tedy genderem jedince; obvykle se gender a biologické pohlaví kryjí, ne však výlučně, jak ukazuje například koncept tzv. „třetího sexu/genderu“ jako je hidžra v Indii, či berdache u severoamerických Indiánů, případně na Západě neobvyklou změnu pohlavní/genderové identity.

hédonismus, vzorce myšlení a jednání vedoucí k životnímu způsobu, v němž je osobní rozkoš nejvyšší životní hodnotou, zvláště v oblasti sexuální.

hemikastrace, též semikastrace, monorchie, * mužská obřízka.

identita, vědomí o vlastní výlučnosti a podobnosti, založené na určitých jasně definovaných rysech jedince a skupiny jedinců; univerzálními složkami osobní identity je mužská a ženská pohlavní/genderová identita a s nimi spojené *genderové role.

infibulace, * ženská obřízka.

introcize, * ženská obřízka.

kastrace, * mužská obřízka.

klitoridektomie, * ženská obřízka.

kultura, ústřední koncept antropologického studia, je možné jej definovat například široce (Edward Burnett Tylor) jako „komplexní celek, který zahrnuje poznání, víru, umění, právo, morálku, zvyky a všechny ostatní schopnosti a obyčeje, jež si člověk osvojil jako člen společnosti“, případně velmi zjednodušeně jako „způsob života“.

kulturní antropologie, *antropologie.

kulturní konstrukce, kulturně specifický výklad reality, který je nositeli kultury vnímán jako realita sama; to, co lidé zažívají jako realitu v její objektivitě je vlastně produktem jejich intersubjektivních interakcí, v nichž jsou světu kolem nich a jeho fenoménům udílány kulturně specifické významy; takto konstituované významy jsou svými producenty posléze internalizovány a prožívány jako plně reálné a mnohdy dokonce jako jediné možné.

kulturní normy, sdílené představy a regulativy, jimiž se má řídit společenské soužití.

kulturní relativismus, metodologická pozice v antropologii, podle níž praktiky jiných kultur jsou smysluplné v jejich vlastním významovém rámci; a jejich posuzování mimo tento rámec, obvykle na základě hodnotových kritérií pozorovatelovy vlastní kultury, vede k *etnocentrickým etickým a morálním soudům.

kulturní šok, ostrá negativní emocionální reakce způsobená konceptuálním diskomfortem při setkáním s cizí kulturou, jejími hodnotami a zvyky; reakce na cizí kulturní praktiky, které se jeví jako nečekané, podivné, nelogické, iracionální a zamlžují tak původní neproblematické porozumění smyslu a fungování světa.

linie, 1. linie (lineage), též rod, unilineární descendenční skupina vzniklá kolem unilineárních descendenčních linií (viz 2. linie) z několika posledních žijících generací matrilineárních (matrilineage, matriline, matrilineární rod) či patrilineárních (patrilineage, patriline, patrilineární rod) potomků vrcholového předka; unilineární descendenční skupiny (unilineages) mívají zpravidla korporovaný charakter, to znamená, že navenek vystupují jako ucelená jednotka se společným majetkem, vnitřní organizací a politickou subjektivitou.

2. linie (line), též rod či rodová linie; skupina příbuzných skládající se z řady lidí, kteří odvozují svůj původ od společného předka (předků) unilineárně či neunilineárně; pokud je pravidlo descendance (odvozování rodového původu) unilineární, jsou jeho výsledkem descendenční patriline (práva a povinnosti se předávají pouze v mužské linii, tj. na potomky mužů, a pouze přes mužské předky/potomky) respektive descendenční matriline (práva a povinnosti se předá-

vají pouze v ženské linii, tj. na potomky žen, a pouze přes ženské předky/potomky); pokud je descendance (rodový původ) odvozována neunilineárně (bilaterálně/kognaticky) přes mužské i ženské předky, jsou jeho výsledkem bilaterální/kognatické linie, zahrnující potomky mužských i ženských předků (práva a povinnosti se předávají na potomky mužů i žen, a bilaterálně přes mužské i ženské předky/potomky). Kolem descendenčních linií mohou vznikat descendenční skupiny, tj. skupiny tvořené potomky společného předka (předků): matriline či patriline (matrilineages či patrilineages, viz 1. linie) kolem unilinií, kognatické či bilaterální descendenční skupiny kolem bilaterálních/kognatických linií.

matrilinearita, princip definování práv, povinností a členství v příbuzenské skupině přes ženskou rodovou linii; viz též *linie.

matriline, *linie.

monogamie, forma manželství umožňující souběžné soužití pouze s jedním manželským partnerem.

mužská obřízka, též mužská cirkumcize, v užším smyslu chirurgické odstranění předkožky mužského genitálu tak, jak je praktikováno například v židovské tradici; další varianty chirurgických modelací (viz *tělesné adjustace) mužského genitálu se označují jako superincize, kdy je předkožka podélně rozříznuta či rozpárána (Polynésie), subincize, kdy je ventrálně až k uretře rozříznut a následně zploštěn celý penis (Austrálie), hemikastrace, kdy dojde k amputaci jednoho varlete (Afrika, Mikronésie), kastrace, tj. amputace obou varlat (Evropa), případně odstranění kůže z penisu, skrota a jejich okolí (Afrika); všechny tyto zásahy jsou vedeny specifickou kulturní logikou týkající se nejrůznějších *kulturních konstrukcí od hygieny (fyzického i morálního očištění se) přes zdůraznění či dokončení pohlavní dimorfie po estetická kritéria či manifestaci maskulinity.

obřízka, též *cirkumcize, operativní odstranění či modelace částí genitálií (v této práci nahlížené jako varianta *tělesných adjustací), jak mužských v případě * mužské obřízky, tak ženských v případě * ženské obřízky.

obřízka, mužská, *mužská obřízka.

obřízka sunna, *obřízka ženská.

obřízka, ženská, *ženská obřízka.

patrilinearita, princip definování práv, povinností a členství v příbuzenské skupině přes mužskou rodovou linii; viz též *linie.

patriline, *linie.

polyandrie, forma manželství umožňující souběžné soužití jedné ženy se dvěma a více muži.

polygamie, forma manželství umožňující souběžné soužití s více než jedním manželským partnerem.

polygynie, forma manželství umožňující souběžně soužití jednoho muže se dvěma a více ženami.

přechodové rituály, sociální interakce indikující transformaci (změnu či přechod) prostoru, času či sociálního statusu; takováto transformace (změna či přechod) se vyznačuje jasně definovaným souborem práv a povinností jednotlivce vůči ostatním členům společenství a naopak; přechodové rituály provázejí důležité události v životě člověka a vyznačují důležité změny, jako je například narození, dospělost (tzv. iniciační rituály), uzavření manželství či smrt (pohřební rituály).

rod, *linie.

socializace, *enkulturace.

sociální antropologie, *antropologie.

sociální role, očekávané chování spojené s určitým statutem; toto chování se řídí kulturně definovanými právy a povinnostmi, které vyplývají z daného statusu; jako příklad sociálních rolí mohou sloužit *genderové role.

sociální status, postavení člověka v sociální struktuře, k němuž se váže určitý soubor práv a povinností; status může být buď připsán – tedy takový, který jedinec získává, aniž by měl možnost volby, nebo získaný, kterého se jedinci dostává na základě vlastní životní trajektorie.

sociální struktura, organizace vztahů mezi skupinami lidí a jedinci, kteří je tvoří, vymezená a kontrolovaná prostřednictvím institucí, tj. společensky ustavených (kulturně konstruovaných) norem nebo vzorů chování.

subincize, * mužská obřízka.

superincize, též supercize či supracize, *mužská obřízka.

symbol, věci či fenomény spojené s arbitrárními sdílenými a naučenými významy asociující oblast jiných fenoménů; například kříž může symbolizovat křesťanství, či skarifikace, vůně určitého parfému nebo snubní prsten mohou symbolizovat sociální status.

symbolická cirkumcize, * ženská obřízka.

tělesné adjustace/modifikace, různé způsoby úprav a „zdobení“ těla od hygieny po skarifikaci, které jsou jakožto specifické *kulturní konstrukce vnímány jako odpovídající až nezbytný způsob chování lidských bytostí; součástí tělesných adjustací jsou adjustace genitálií, od hygienických předpisů, depilací, piercingu až po zásahy shrnované pod pojmem *obřízka.

Západ, země Evropy, potažmo kultury vycházející z evropské, většinou anglosaské tradice (země Sever-

ní Ameriky, Austrálie, Nový Zéland etc.) a sdílející společné anticko–křesťanské kořeny.

ženská obřízka, též ženská cirkumcize, též klitoridektomie, zastřešující termín pro celou řadu zákroků spočívajících v operativním odstranění či modelaci částí ženských zevních genitálií; *Světová zdravotnická organizace (WHO, World Health Organization) rozlišuje podle míry invazivity typ I až IV, pod něž zahrnuje rozličné varianty tohoto zákroku; typ I se obvykle označuje jako klitoridektomie, a spočívá v odstranění klitorálního prepucia a případně klitorisu či jeho části; typ II bývá obvykle označován jako excize, spočívá v odstranění klitorisu a labií minora či jejich částí s případným sešitím či srůstem v místě odstranění; typ III se obvykle označuje jako infibulace, spočívá v odstranění klitorisu, labií minora a majora či jejich částí a následným zúžením poševního vchodu v důsledku sešití a srůstu; pod typ IV se řadí různé další varianty. Alternativní terminologie se v různé míře kryjí či překrývají s klasifikací WHO: incize a klitorododomie se překrývají s typem I a IV, „suna“ obřízka s typem I a II, „faraonská“ obřízka s typem III. Cirkumbusce, tedy odstranění samotného klitorisu (či jeho části) pomocí žhavého uhlíku, a též různé formy tzv. symbolické cirkumcize, kdy genitálie včetně klitorisu zůstávají jen nepatrně dotčeny či nedotčeny vůbec, jsou obvykle řazeny pod typ IV. K terminologické a konceptuální nejasnosti přispívá i fakt, že termín klitoridektomie, ač technicky striktně referuje pouze k extinkci klitorisu, je mnohdy užíván jako synonymum všech zmíněných variant; zastánci genitální integrity poukazující na invazivitu tohoto zvyku (zvláště v typu III, tedy u infibulace) a jeho genderový aspekt (zneužívání žen) či na to, že zákroku se ženy většinou podrobují jako děti (zneužívání dětí), preferují označení vaginální mutilace či mrzačení ženských pohlavních orgánů, FGM (Female Genital Mutilation); méně expresivně a neutrálně bývá FGM užita jako zkratka pro Female Genital Modification, tedy modifikace ženských pohlavních orgánů, dalším neutrálním označením je Female Genital Cutting (FGC), operace či obřízka ženských genitálií; až na výjimky je možné se s touto praxí setkat pouze v subsaharské Africe; ženská cirkumcize je součástí širší kulturní logiky a *kulturních konstrukcí tykajících se hygieny ve smyslu fyzickém i morálním, pohlavní dimorfie a genderové diferenciaci, estetických kritérií, konceptu feminity a dalších aspektů lidského života.